

TE – 401 Tarım Politikası için Makaleler

Pusula Gazetesi Tarım Ekonomisti Gözüyle Köşesi Haftalık Yazıları

23 Kasım 2016 – 28 Şubat 2018

Tarım politikaları neden hep gündemde?

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarım sektörü ile ilgili politikalar, diğer sektörlerdekilere nazaran kamuoyunun ilgisini daha çok çeker. Örneğin tohum, kırmızı et, GDO’lu ürünler, tarımsal destekler, arazilerin tarım dışında kullanımı, iyi tarım uygulamaları, arazi miras hukuku ve kırsal kalkınma gibi konular tarımla doğrudan ilgisi olsun veya olmasın herkesin gündemindedir. Neden?

Çünkü tarım politikaları; (1) toplumun beslenme ihtiyacını garanti altına almayı, (2) tarım sektöründe düşük getiriyle çalışanların gelir seviyesini yükseltmeyi ve (3) tarım sektörünün çok büyük bir kısmını oluşturan aile işletmelerinin sürdürülebilir bir tarım yapabilmelerini amaçlar. Farklı tarımsal problemlere bağlı olarak ülkeler arasında tarım politikası amaçları değişiklik göstermesine rağmen, tüm dünya ülkelerinde bu üç temel amaç benzer olup, toplumun tüm kesimlerini az veya çok ilgilendirir. Nasıl mı? Bakalım.

İnsanoğlunun hava ve sudan sonraki en zorunlu ihtiyaç maddesi gıda ürünleridir. Hani derler ya “İnsanoğlu havasızlığa 3 dakika, susuzluğa 3 gün, açlığa ise 3 hafta dayanabilir”. Dolayısıyla devletlerin en önemli politikasıdır halkın beslenmesini garanti altına almak. Beslenecek nüfusun sürekli artması yanında tarımsal üretim kaynaklarının sabit kaldığı dünyamızda, tarım ve tarım politikaları gündemdeki yerini büyütmektedir. Gıda üretiminin miktar olarak yeterli olması yanında, belli kalite standartlarında yapılması yani "gıda güvencesi ve güvenliğinin" teminat altına alınması gittikçe daha fazla önem arz etmektedir.

Tarım sektöründe kullanılan üretim kaynaklarından arazi, işgücü ve sermaye; örneğin inşaat, sanayi ve ticaret sektörlerinde istihdamı durumunda daha fazla getiri sağlar. Çünkü tarım sektörü, kuraklık gibi iklim şartlarından ve arz-talep uyumsuzluğu gibi piyasa olumsuzluklarından daha fazla etkilenir, piyasa istikrarsızlığı yaşar ve dolayısıyla yüksek risk altında üretim yapar. Ayrıca, tarımsal faaliyette üretilen materyalin canlı olması, hem üretim sürecinin uzamasına neden olarak sermayenin dönüşüm hızını azaltır ve hem de hastalık ve zararlıların meydana getirdiği kayıplara neden olur. Tüm bunlar, tarımda kullanılan üretim kaynaklarının getirisini düşürür. Dolayısıyla, bu kaynakların tarımda kalması için getiri oranlarının yükseltilmesi ve sürdürülebilir bir tarım sektörünün oluşturulması önemli bir politika amacı olmaktadır.

Arz-talep uyumsuzluğu derken neyi kastettiğimizi kısaca açalım. Meseleye önce üretim, yani rekoltedeki değişimler açısından bakalım. İklim şartlarının iyi gittiği, verimliliğin yükseldiği ve dolayısıyla rekoltenin çok iyi olduğu bir yılda, bir ülkenin gıda ihtiyacı ve ihracat potansiyeli nispeten az değişkenlik gösterdiğinden, fiyatlar hızlı bir şekilde düşer. Doğal afetlerin olduğu yıllarda ise rekolte çok düşer ve dolayısıyla fiyatlar yükselir. Çünkü insanlar fiyatlardaki değişmelere bağlı olarak zorunlu ihtiyaç olan gıda maddelerinin tüketimini çok değiştiremezler. Buna talebin arza uyamaması denir. Diğer taraftan, ihracatının aniden artması durumunda örneğin yumurta üretimini, zamana ihtiyaç duyduğu için hemen artırmak ve talebi karşılamak mümkün olmaz. Bu da arzın talebe uyamaması durumunu ifade eder.

Türkiye tarım sektöründe çiftçiliğin tamama yakınını aile işletmeleri yapar. Bu işletmelerde tarımsal faaliyet ile sosyal hayat ve kişisel yaşam iç içe girmiştir. Tarım, bu aileler için yaşamın bir parçası, hatta kendisidir. Mesai mefhumu yoktur. Yaşam ile iş birbirinden ayıramazsınız. Aile işletmesinde, çiftçi hem patron, hem idareci ve hem de işçidir. Aile fertleri, işçilik başta olmak üzere bu rolleri zaman zaman yüklenirler. Piyasa için üretim yaptıkları gibi, kendi öz tüketimleri için de üretim yaparlar. İşletmeler, küçük veya orta büyüklükte oldukları için rekabet açısından büyük işletme olmanın avantajına sahip değildirler. Ancak iyi idare edildiklerinde kaynaklarını etkin kullanma becerisine sahiptirler. Tüm bu özelliklerinden dolayı, aşırı rekabet durumunda aile işletmelerinin korunması, sürdürülebilir üretim yapabilmeleri ve oluşturdukları yaşam ortamını koruyabilmeleri ülkenin geleceği açısından çok önemlidir.

Bu üç temel tarım politikası amacına; doğal kaynaklar ve çevrenin korunması, diğer sektörlerin ihtiyaç duyduğu hammaddelerin temini, tarımsal ihracat gelirlerinin artırılması ve tarımda oluşacak sermaye birikimiyle diğer sektörlerle katkı sağlanması gibi yine toplumun çoğunu ilgilendiren amaçlar da eklenebilir.

Hepimizin gündeminde olan tarım politikalarını irdelemeye devam etmek dileği ile sağlıklı kalın...

Sadece parayı veren mi düdüğü çalar?

Yazının başlığını okuyunca, herkesin aklına gelen Nasrettin Hoca'nın fıkrası ile başlayalım. Hoca bir gün kasabaya giderken köydeki çocuklar hocanın etrafını sarar ve hepsi hocanın kendilerine kasabadan düdükle getirmesini ister. Çocuklardan sadece biri hocaya düdüğü alması için para verir. Hoca kasabadan bir düdükle döner ve düdüğü parayı aldığı çocuğa verir. Diğer çocuklar “Hani bizim düdüğümüz” diye feryat eder. Hoca o meşhur “Parayı veren düdüğü çalar” sözünü söyleyerek bir hayat düsturuna işaret eder.

Bu meşhur söz, ekonomi biliminin “Kimler için üretilecek?” sorusuna da cevap vermektedir aslında. Bir ekonomide üretilen mal ve hizmetler, karşılığını ödeyebilenler için üretilir. Peki, insanlar bu karşılığı ödeyecekleri parayı nereden bulurlar? Bu para, temelde insanların sahip olduğu tüm gelirleri kapsar. Bir kişinin gelir kaynakları ise çalışarak, yani işgücünün karşılığında elde ettiği ücret, taşınır ve taşınmaz servetinden temin ettiği gelirler ve girişimci olarak patronu olduğu işletmelerin kârlarından oluşur. Sahip olunan kaynakların miktarı yanında kalitesi ne kadar yüksek olursa, insanlar o kadar çok gelir ve dolayısıyla üretilen mal ve hizmetlerden pay elde ederler.

İfade edilen gelir kaynaklarının hiç birine sahip olmayanlar, bu durumda üretimden pay alamayacak mı? Yani parayı veremeyen düdüğü çalamayacak mı? Eğer bu soruyu piyasa ekonomisinin hakim olduğu ekonomi sistemine sorarsanız, “hiç pay alamayacak, yani düdüğü çalamayacak” cevabını alırsınız. Bir an için hiç bir yakını ve gelir kaynağı olmayan yaşlı bir insanı, ailesini aniden kaybetmiş bir çocuğu veya akli ve fiziki sorunları nedeniyle kendine yetemeyen birini düşünelim. Piyasa ekonomisine göre, bu insanların orman kanunlarında olduğu gibi yok olması gerekir. Ama insanlık tarihine baktığımızda, toplumlar ve zekât gibi dini müesseseler bu durumda olanları gözetmiş ve korumuştur. Günümüzde de modern devletler, hiç veya çok az gelir kaynağına sahip olanlara sosyal politika gereği sahip çıkmaktadır. Gelir dengesizliğinin giderilmesine ve yoksulluğa yönelik politikalar, sosyal politika olduğu kadar ekonomi politikasıdır da. Çünkü üretilen mal ve hizmetlerin bir kısmı, daha çok ihtiyacı olanlara yöneltilerek ekonomi politikalarının temel amacı olan toplumsal refahın artmasına çok önemli katkılar sağlar.

“Parayı veren düdüğü çalar” sözünden hareket edilerek yukarıda ifade edilen gelir dağılımı dengesizliği gibi piyasa ekonomisinin başarısız olduğu alanlarda düzenleyici rol oynamak, ekonomi politikalarının temel amaçlarından biridir. Piyasa ekonomisi; bazı firmaların zamanla tekel oluşturması, hep yüksek kâr hedefleyen firmaların bazı üretim faaliyetleri yoluyla toplumu olumsuz etkilemesi ve kârlı olmadığı için toplumun çok ihtiyaç duyduğu mal ve hizmetlerin üretilmemesi gibi başarısızlıklarla da karşı karşıya kalır. Bu durumlarda devletler, tekeli ortadan kaldırıp piyasada rekabet ortamı sağlamak, topluma maliyet yükleyen ekonomik faaliyetler için düzenlemeler getirmek ve üretimi özel sektörde çok kârlı olmayan fakat toplumun ihtiyaç duyduğu kamu mal ve hizmetlerini üretmek gibi görevler de üstlenirler.

Rekabet ortamının sağlanmasıyla, tekel firmaların hep kendine yontması önlenerek hem piyasadaki diğer üreticilerin ve hem de tüketicilerin kazançları korunmuş, yani toplumun refahı daha yükseğe çıkarılmış olur. Adalet, güvenlik, savunma, eğitim ve sağlık gibi kamu hizmetleri yanında parklar, sokak lambaları, köprüler ve yollar gibi kamu mallarını kısmen veya tamamen üreten devlet, toplumun olmazsa olmaz ihtiyaçlarını karşılar. Çevreye ve doğal kaynaklara zarar vererek topluma haksız maliyetler yükleyen firmaların faaliyetlerinin sınırlandırılması veya bu maliyetleri ortadan kaldıracak şartlara bağlanması için yapılan düzenlemeler, sürdürülebilirliğe, topluma ve gelecek nesillere çok önemli yararlar sağlar.

Ekonomi biliminin öğretilerine göre, bir ekonomideki kararların piyasada oluşan fiyat sinyalleri doğrultusunda alınması, yani fiyat mekanizması denilen sisteme müdahale edilmemesi piyasanın etkin çalışması açısından elzemdir. Ancak yukarıda bahsedilen piyasa başarısızlıkları gibi durumlara müdahale de ekonomi kuralları içerisinde yer bulur. Bu başarısızlıkları giderecek hükümet politikalarının gerekli olduğu ve toplumsal refahı artırdığı vurgulanır. Yani Nasrettin Hoca'nın “parayı veren düdüğü çalar” sözüyle işaret ettiği düstur gibi genel kuralların işletilmesi yanında, bu kurallar dışındaki durumlar için önlemler almak, eksiklikleri gidermek gerekir.

Genel kabullerin esas olduğu, ancak istisnaların da göz ardı edilmediği politikaların hakim olması dileği ile selamete kalınız...

Bilgiyi hayatla ilişkilendirerek aktarmak

Genelde teorik, soyut ve kitabi bilgilere dayalı bir eğitim anlayışımız var. Bilgi aktarırken uygulamayı ve hayatla ilişkilendirmeyi biraz göz ardı ederiz. Bu tespit, belki de eğitimdeki en önemli sorunlarımızdan birisidir. Teorik ve soyut olunca öğretilen konu zorlaşır, anlaşılmaz hale gelir ve sanki anlatılanlara daha bilimsel bir hava yüklenir. Sayısal yöntemleri kullanan bir derste bakarsınız hoca formüller ve modeller içinde kaybolurken öğrenciler de dersi takip edemez hale gelir. Hâlbuki konferanslarını dinlediğim dünya çapında alanının en iyileri, anlaşılır ve çok mütevazı bir şekilde aktarırlar birikimlerini.

Hatırlarım, fakülte yıllarında siyah kapaklı 500 sayfa sevimsiz bir matematik ders notumuz (teksir) vardı ve hala durur kitaplığımızda. Limit, türev ve integral ile ilgili örnekler bile teorik idi ve ne işe yaradığını çok öğrenemezdik. Ekonomi derslerinde teorileri tanımlardık, maddeleri sıralardık, esnekliği hesap ederdik ama neyi temsil ettiklerini ve elimizdeki bir problemi çözmede bu bilgileri nasıl kullanacağımızı çok bilemezdik.

Amerika'daki doktora öğrenciliği yıllarımda lisans düzeyinde matematik (Cebir, Analiz) dersleri aldım. Derste ve ders notlarında teori bile anlatılırken teorinin mantığı ayrıntısıyla yer alır, biyolojiden ekonomiye, mühendislikten fiziğe her konuda onlarca uygulamalar ve hayattan örnekler verilirdi. Ekonomi derslerinde kurallar ve olgular anlatılırken hep hayatla ilişkilendirilirdi. "Ekonomist için birinci dereceden türev, bebeğin elindeki çekiç gibidir" sözünü sıkça kullandığımı hiç unutmam.

Hayatla ilişkilendirmenin, misaller vermenin Kur'an'ın da yöntemi olduğu "Andolsun biz Kur'an'da belki öğüt alırlar diye her temsili anlattık" (Zümer, 27) ayetiyle açıkça belirtilir. Kur'an, birçok konuyu tarihi hikâyelere de yer vererek hayatla ilişkilendirir ve izah eder. Örneğin, Bakara suresinin 13 ile 20. ayetleri arasında tanımlanması çok zor olan münafıklar anlatırken 17. ayette "Onların durumu, ateş yakıp böylece çevresindeki şeyleri aydınlattığı zaman Allah'ın nurlarını giderdiği ve onları karanlıklar içinde bıraktığı kimselerin durumu gibidir" diye misal verir. Türk kültüründe de bilgiler, hikâyelerle ve konuya uygun özlü sözlerle (darb-ı mesel) etkili bir şekilde aktarılır çocuklara, gençlere.

Ekonomi biliminde tüketilen bir mal ve hizmetten elde edilen yararı ifade eden "fayda" kavramı vardır. Tüketim arttıkça bir malın ilave kullanımından elde edilen yarar azalır ki buna "azalan marjinal (son ilave) fayda kanunu" denir. Örneğin çok susadığınızda ilk tükettiğiniz bir bardak suyun faydası, sonraki her ilave tüketimde giderek azalır. Bu önemli kuralı birkaç örnekle hayatla ilişkilendirelim.

Gelir artışına bağlı olarak ne kadar çok tüketilirse, son ilave tüketimden elde edilen fayda o kadar azalır. Dolayısıyla çok tüketen varlıklı kimselerin son ilave tüketimden elde edeceği fayda, az tüketen yoksul kimselerinkinden çok düşüktür. Bu tespitten hareketle, zenginden alıp fakire vermek toplumun toplam faydasını yani refahını artırır. Bu durumda bir ülkenin refahı, kişi başına ortalama gelir kadar, gelir dağılımındaki dengesizliğin giderilmesine de bağlıdır çıkarımını yapabiliriz. Tüm ilahi dinlerin, zenginin fakire vermesini tavsiye etmesini de bu tespitlerle ilişkilendirebiliriz. Hatta, bu tavsiye İslam'da zekât müessesesi şeklinde farz olmuştur. Yine bu anlayışla devletler de zenginlerden vergilerle aldığını, sosyal yardım olarak yoksullara dağıtırlar.

Bir toplumdaki insanlar, riske girme tutumlarından dolayı riski sevenler ve riskten kaçınanlar diye ikiye ayrılırlar. İnsanın riski sevme tutumunun ardında genelde ilave gelirin dolayısıyla tüketimin ona sağladığı faydanın, azalan marjinal fayda prensibinin tersine, giderek artması yatar. Zengin olma, lüks içinde yaşama ve sosyal statü kazanma ona büyük haz, mutluluk ve dolayısıyla fayda sağlar. Diğer taraftan riski sevmeyen insanın tutumunun arkasında ise ilave gelirin ona çok fayda sağlamadığı gerçeği yatar. Bu insanlar daha çok mütevazı yaşamayı seven derviş ruhlu insanlardır. Risk sevenler ekonomik gelişmeye, risk sevmeyenler de sosyal barışa katkı vererek toplumda yerlerini alırlar.

Yaşamak için yararsız olan elmas, yaşamın vazgeçilmezi olan sudan çok daha pahalıdır. Buna ekonomide "değer paradoksu" denir. İlk ekonomistler, elmas kıt, su bol olduğu için "değer kıtlıktan (az bulunma) doğar" kuralıyla elmasın sudan çok daha değerli olması gerçeğini izah etmişler. Ancak azalan marjinal fayda kanunu keşfedildikten sonra değer paradoksunun izahı, elmasın az, suyun ise çok tüketilmesinden dolayı elmasın son ilave kullanımından doğan faydanın suyun son ilave tüketiminden sağlanan faydadan çok daha yüksek olmasına bağlanmıştır.

Sadece bir kavramın/teorinin yaşamla ilişkilendirilmesine yönelik verebileceğim pek çok örnekten sadece üç tanesini sıraladım. Bir hoca/öğretmen, anne, baba veya her tür konumdaki eğitici olarak aktardığımız bilgileri hayatla ilişkilendirirsek yaşamı kolaylaştırır ve bilgi aktarmada daha başarılı oluruz belki de.

Hayatla ilişkilendirerek birikimlerimizi aktarabilmek dileği ile hoşça kalın...

Ekonomi politikalarında bıyık-sakal muhabbeti

Zaman zaman karşımıza öyle alternatifler çıkar ki bu alternatiflerin hangisini seçersek seçelim yarar yanında zarar da içerir. Bu gibi durumlarda “yukarı tükürsem bıyık, aşağı tükürsem sakal” öz değişini söyleriz. Her alanda olduğu gibi ekonomi politikalarında da buna benzer durumlar çoktur. İşin içinden çıkılamadığı çoğu durumda “telafi kriteri” diye bir yöntem kullanılır. Yeni bir ekonomi politikasının uygulamaya koyulmasıyla eğer toplumun tüm kesimlerinin refahı artıyorsa, bu duruma ekonomi literatüründe “Pareto Optimum” deniliyor. Ancak çoğu ekonomi politikasının böyle bir sonuç vermesi söz konusu olmuyor. Politikalar genellikle iyileştirmeyi hedeflediği kesimi olumlu etkilerken, diğer kesimleri olumsuz etkileyebilmektedir. Bu durumda “telafi kriteri” devreye giriyor. Eğer bir politika değişikliğinin belli kesimlere sağladığı refah artışı (kazanç), diğer kesimlerde meydana getirdiği refah azalışını (kayıp) karşılıyor ve hatta fazla bir artı değer oluşturuyorsa, o zaman bu politikanın uygulanması uygundur diyoruz. İsterseniz, birkaç ekonomi politikası örneği ile yazımıza devam edelim.

Parasal politikalar, temelde para arzı, faiz oranları ve döviz kurları gibi araçları kullanarak ekonomide hissedilen problemleri çözmeye çalışır. Böylece milli gelir ve dolayısıyla ekonomik büyüme gibi makroekonomik göstergelerde iyileşme sağlanmaya çalışılır. Ekonomik büyüme teorilerine göre ekonomideki büyümeyi sağlamak için yatırımların yani sermaye birikiminin artması ve bu yatırımlar için kaynak olacak tasarrufların da teşvik edilmesi lazım gelir. Yatırımları artırmak için kredi maliyeti olan faizler düşürüldüğünde, bu yatırımlara kaynak olan tasarruflar düşük faizden olumsuz yönde etkilenir. Yani, “yukarı tükürsen bıyık, aşağı tükürsen sakal” misali. Bu çıkmazın bir çözümü, faizleri yatırım yapanlar için düşürüp, tasarruf edenler için yükseltmektir. Bu nasıl olur? Diye sorduğunuzu duyar gibiyim. Eğer finans sektöründe iyi bir rekabet ortamı oluşturursanız, bankalar ve finans kuruluşları tasarruf mevduatı faiz oranını biraz yukarı çekerek tasarrufları, kredi faizlerini biraz aşağı çekerek yatırımcıları cezbetmeye çalışır. Kredi faizi oranı ile tasarruf mevduatı faiz oranı arasındaki fark olan kâr marjlarını bu şekilde düşürmek durumunda kalan bankalar ve finans kuruluşları, böylece tasarruflara daha yüksek faiz ödeyerek, yatırımcılardan ise daha düşük faiz alarak her iki kesimi de teşvik etmiş ve ekonomiye canlılık kazandırmış olurlar. Oluşturulacak rekabet ortamı, Türkiye finans sektöründe son zamanlarda ciddi bir sorun olarak görülen yüksek faiz ve kârın düşürülmesine de katkı verecektir.

Mali politikalar, daha çok devletin gelirlerini ya da harcamalarını artırıp veya kısmasıyla ilgilidir. Hükümetler bu politikalarla ekonomiyi istenilen yönde daha doğru yürütmeye çalışırlar. Örneğin vergi oranlarını yükselterek devlet, vergi gelirlerini artırıp hem daha etkin kamu hizmetleri ve hem de çok gerekli yatırımlar için yeter kaynak bulmuş olur. Ancak artan vergiler, öbür tarafta özel sektör için üretim maliyeti anlamına gelmektedir. Firmalar, artan vergilerle yükselen üretim maliyetleri dolayısıyla yatırımlarını ve üretimlerini kısımlarlar. Bunun sonucu olarak ekonomide toplam üretimin düşmesi ise ekonomik büyümenin yavaşlamasına neden olur. Bu durumda yine bıyık ve sakal meselesi önümüze çıkıyor. Dolayısıyla vergiler ve harcamalarla ilgili politikalarda çok dengeli olmak lazım geliyor. Ayrıca; aynı gelir seviyesindeki vatandaşlardan aynı oranda vergi alarak vergilendirmede yatay adaleti, gelir arttıkça vergi oranlarını artırarak dikey adaleti ve vergi işlemlerinde bürokrasiyi azaltarak etkinliği sağlayan bir vergi sistemini hayata geçirmek gerekir.

Yapısal politikalar ise özelleştirme, üretimde sermaye veya işgücü yoğunluklu girdi kullanımı ve asgari ücret seviyesi tespiti gibi konuları içerir. Örneğin her birkaç yılda bir Türkiye’nin gündemine gelen asgari ücret ne olmalı? Tartışmasını ele alalım. Asgari ücreti çok artırarak, asgari ücretle çalışanları mutlu edebilirsiniz. Ancak yüksek asgari ücret firmaların üretimde işgücü maliyetlerini yükselteceği için üretimi olumsuz yönde etkileyecektir. Bu durum, sadece işvereni olumsuz yönde etkilemekle kalmaz, aynı zamanda işsizliği de artırarak yine dar gelirli ve işi olmayan kesime zarar verir. Diğer taraftan ekonomideki ucuz işgücü avantajını kaybetmeniz, ülkeye yabancı sermaye girişini azaltacağı gibi yerli sermayenin de yurtdışına çıkışına neden olur. Yine burada da bıyık-sakal özdeğişine muhatap oluyoruz. Bu asgari ücret görüşmelerinin işveren ve işçi temsilcileri ile hükümet arasında neden bu kadar çok uzun sürdüğünü ve çetin geçtiğini zannediyorum şimdi çok daha iyi anlıyoruz.

Ekonomi politikalarımızın bıyık ve sakala dokunmadan yürüyebilmesi dileği ile hoşça kalınız...

Tarımsal Politikalar ve Destekler

Tarımsal destekler, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de tarım politikalarının en çok gündemde olan ve tartışılan kısmını oluşturur. Hatta “tarımsal destekler” yerine “tarım politikaları” ifadesi bile kullanılır. Aslında, tarım politikaları tarımsal destekleri de kapsadığı için bu şekilde ifade edilmesi çok da yanlış değil. Tarım politikaları, sektörle ilgili tüm hükümet tasarruf ve müdahalelerini içerirken, destekler daha çok politikaların parasal teşvikler kısmını içerir. Destekler, doğrudan parasal transferler yanında özellikle ticaret politikalarıyla çiftçilere sağlanan korumacı avantajları ve dolaylı destekleri de içerebilir.

Tarım sektörünü arzu edilen doğrultuda yönlendirebilmek için verilen tarımsal destekler, sektörde ortaya çıkan sorunları çözmek, yeni teknolojilerin benimsenmesini sağlamak ve üretim yetersizliğini gidermek için uygulamaya koyulan ve ihtiyaç kalmadığında sonlandırılan hükümet müdahaleleridir. Örneğin 1960’larda uygulanan kimyasal gübre desteği amaç hâsıl olduktan sonra kaldırılmıştır. Asıl hedef, rekabet edebilir ve desteklere bağımlı olmayan yani kendi ayakları üzerinde durabilen bir sektör oluşturmak olmalıdır. Dolayısıyla tarımsal desteklerin, hem çiftçi gelirini olumlu yönde etkileyici hem de sektörün yapısal ve dönemsel problemlerinin çözümüne katkısı olması beklenir.

Ancak, tarım sektörünü sürükleyiciler içerisinde tarımsal desteklerin etkisinin olması gerekenin üzerinde olduğunu düşünmek ve sektörün tüm problemlerini destekler ile çözmeye çalışmak bizi yanılsaya götürebilir. Hem dünyada hem Türkiye’de yapılan çalışmalar, özellikle arz ve talep yönlü sürükleyicilerin sektörü yönlendiren asıl unsurlar olduğunu göstermektedir. Türkiye tarım sektöründeki iyileşmelerde ve büyümede tarımsal destekler ve hatta tarım politikalarından çok, son 15 yılda meydana gelen ekonomik büyümenin etkisinin olduğunu hep gözardı ederiz. Dünyanın hiçbir yerinde ekonomisi gelişmiş ancak tarımı geri kalmış veya tarımı geliştiği halde ekonomisi geri kalmış bir ülke yoktur. Hem icra merciinde olanlar hem de muhalefet edenler, tarım sektöründeki olumlu ve olumsuz gelişmeleri daha çok tarım politikalarına, tarımsal desteklere bağlayarak önemli bir yanılgının içine düşmektedirler.

Tarımsal desteklerin, muhatabı olan çiftçileri arzu edilen doğrultuda yönlendirebilmesi için uzun süreli olarak değişmeden yürürlükte olması gerekir. Destekler, yıllık düzenlemelerle her yıl değiştirilerek belirlenir ise çiftçiler uzun vadeli plan, proje ve program yapamaz, yatırım kararları alamazlar. Dolayısıyla, Amerika Birleşik Devletlerinde ve Avrupa Birliğinde olduğu gibi, desteklerin 7 yıllık veya buna yakın sürelerde değişmeden devam edecek şekilde planlanıp uygulanarak çiftçilerin yapısal iyileşmelere yönlendirilmesi sağlanabilir.

Türkiye’de genelde tarımsal destekler, “arz” yönlü, yani üretime, üreticiye ve çiftçilere yöneliktir. Piyasayı sürükleyen ve hatta önemi gittikçe artan “talebi” canlandırıcı, yani tüketimi artırıcı, tüketiciye yönelik desteklere pek yer verilmemektedir. Bu anlamda Türkiye’de sadece okul sütü desteğini ve geçmişte fındığın kamu kurumlarında tüketilmesini biliyoruz. Hâlbuki örneğin ABD’de tarımsal desteklerin %50’den fazlası gıda yardımlarına gidiyor. Böylece, tarım ürünlerine talep oluşturularak hem piyasa canlandırılıyor, hem düşük gelirli aileler desteklenmiş oluyor ve hem de sağlıklı nesillerin yetişmesine katkı verilmiş oluyor.

Desteklerde bölgesel farklılıklar daha fazla gözetilmelidir. Yedi iklimi sahip ülkemizde, önceki yazılarımda bahsettiğim, bölgeler arası mukayeseli üstünlük dikkate alınarak bir bölgedeki en kârlı üretimin olduğu ürünler öncelikli desteklenmelidir. Tarımsal havza bazlı destek projesi, bu anlamda önemli bir adımdır ve bunun geliştirilerek uygulanması lazım gelir. Örneğin Kuzeydoğu Anadolu’da yem bitkileri desteği öne çıkarılırken, Orta Anadolu’da buğday desteği öncelikli olmalıdır. Ayrıca bölgesel problemler için yerelde projelerin üretilmesi teşvik edilerek bölgesel farklılıkları dikkate alan destekler sağlanabilir.

Türkiye’nin 2023 vizyonunda hedefi olan dünyadaki ilk 10 ekonomiye girmek ve tarımsal üretim değeri açısından tarımı dünyada ilk 7. sıradan 5. Sıraya yükselmek için desteklerin, üretimi miktar olarak artırma işlevi yanında, katma değeri yüksek tarımsal ürünlerin üretimini teşvik etmesine özel önem verilebilir.

Tarımsal desteklerde ekonomik büyüklüğe sahip ve piyasa için üretim yapan işletmeler, desteklerin etkinliği açısından daha çok dikkate alınmalıdır. Çok küçük çapta ve daha çok öz tüketim için üretim yapan kırsal alanda yaşayanlar/köylüler, kırsal kalkınma destekleri kapsamında değerlendirilebilir.

Yeri gelmişken kırsal kalkınma politikalarını ele almak dileği ile kalın sağlıklıca...

Döviz Kurları hareketliliği, ekonomi ve tarım

Hepimizin dikkatini çektiği gibi son günlerde ekonomi gündemini döviz kurlarındaki değişimler oluşturmaktadır. Bu çok hızlı artışlar Cumhurbaşkanının, hükümetin, muhalefetin, ilgili bakanların ve merkez bankasının da gündemine girdi. Türk lirasını altın karşılığı sistemine bağlamak, faizlerin artırılması ve döviz kuru artışlarından endişelenilmemesi gibi önerilerde bu gelişmelerle birlikte konuşulmaya başlandı.

Son 5 yılda Türk Lirası karşısında Dolar %60, Euro %42 değer kazanırken 2016 yılında bu artış Dolar'da %18, Euro'da %15 ile daha hızlı, son bir ayda ise Dolar'da %11, Euro'da %8 çok daha hızlı bir artış oldu. Birçok yönüyle uluslararası ekonomiyle ilişkili olan Türkiye ekonomisi ve tarım sektörü bu hareketlilikten ister istemez etkilenmektedir. Kur değişimi ile birebir ilgili olan dış ticaret değerleri öncelikli olarak tepki vermektedir.

Ekonomik teoriye göre TL karşısında döviz kurlarının artması yani TL'nin değer kaybetmesi, yerli malların yabancı para cinsinden ucuzlaması nedeniyle ihracatın miktar olarak artması, yabancı malların TL cinsinden pahalılaşması nedeniyle ithalatın miktar olarak azalması ödemeler dengesine olumlu katkı verebilir. Ancak TL'nin değerindeki düşüş oranı, miktar olarak ihracattaki artış ve ithalattaki azalış oranından fazla ise bu durumda ödemeler dengesi olumsuz etkilenebilir.

Son beş yılda ihracat %6 artmış, ithalat %14 azalmış, ihracatın ithalatı karşılama oranı ise %23 oranında artmıştır. Tarımsal ihracatın ise %15 arttığını, tarımsal ithalatın değişmediğini, ihracatın ithalatı karşılama oranının ise %15 arttığını görmekteyiz. Türk Lirasının değer kaybetmesi karşısında dış ticaret rakamlarındaki değişimler, ekonomik teoriyi doğrulamaktadır. İlave olarak turizm ve navlun (uluslararası denizyolu nakliye ücretleri) yani hizmet ihracatı gelirleri dövizin yükselişine bağlı olarak artacaktır. Ödemeler dengesindeki bu muhtemel olumlu gelişmeler yanında TL'nin değer kaybetmesinin ekonomiye ve tarıma olan diğer etkilerini de bilmekte yarar var.

Döviz kurlarındaki artış, Türkiye ekonomisini dış ticaret dışında birçok açıdan da önemli ölçüde etkilediğini söylemek yanlış olmaz. Enerji açısından dışa bağımlı olan Türkiye, doğal gaz, petrol ve sanayi ürünlerinin çoğunu döviz ödeyerek alıyor. Çoğu üretim girdisi olan bu ithal mallarına ve döviz cinsinden borçlanmalara ödenen TL cinsinden yüksek fiyatlar üretim maliyetlerinin yükselmesine ve dolayısıyla milli hasılanın düşmesine neden olacaktır. Nitekim milli hâsıla son beş yılın ilk üç yılında %6 artarken, son üç yılında %12 düşmüş ve bu dönemde ekonomik büyüme %8'den %4'e gerilemiştir. Ekonominin performansındaki bu olumsuzlukların tamamını döviz kuru artışlarına bağlamak doğru değil, ancak önemli bir etkisi olduğu da muhakkaktır.

Döviz kurlarındaki artışların tarım sektörüne etkileri genel ekonomiye etkilerinden biraz farklı olsa da temelde benzerlikler içermektedir. Bahsedilen tarımsal dış ticaret dengesine olan muhtemel olumlu etkisinin aksine tarım sektörünün önemli üretim girdileri olan motorin, gübre, tohum, traktör, nakliye araçları ve diğer tarım makinalarının önemli bir kısmı ithal edildiğinden bunların TL cinsinden fiyatları döviz kurlarındaki artışlardan doğrudan etkilenmekte ve dolayısıyla tarımsal üretim maliyetleri artmaktadır. Türkiye'de tarımın toplam üretimindeki payı %10'un altında iken, Erzurum'da bu oranın %20 civarında olduğu düşünüldüğünde döviz kuru artışları, tarım sektörüne etkileri açısından tarıma dayalı Erzurum ekonomisini de etkileyecektir.

Normalde döviz kur oranları ekonominin performansına bağlı olarak artar veya azalır. Yani üretip dış satım yaparak elde edilen döviz geliri, ihtiyaç duyulan ithal malları için ödenen döviz giderinden fazla olur ise o ülkenin parası değer kazanır. Türkiye de sürekli dış ticaret açığı veren ülke olduğundan, TL'nin değeri sürekli olarak düşmektedir. Bu durum kur oranlarının temel belirleyicisi olmasına rağmen, dış alemden gelen üretim faktörü gelirleri, enflasyon oranları ve dövizlerde yapılan spekülasyon hareketleri de kurları etkilemektedir.

Bu sonuçtan hareketle döviz kurlarındaki olumsuzlukları alt edebilmek için yapılacakları temelde aşağıdaki birkaç başlıkta toplayabiliriz:

- Ekonominin performansını iyileştirerek dış ticaret açığını mümkün mertebe azaltmak,
- Dışa bağımlı olduğumuz girdilerin ülke içinde üretimini teşvik etmek,
- Dış âlem gelirlerini artıracak dış yatırımlar için firmaların önünü açmak ve hatta desteklemek,
- Turizm gelirlerini artırma çabalarında çok radikal adımlar atarak döviz gelirlerini artırmak ve
- Spekülasyon faaliyetlerinde zaruri ihtiyaçlar dışında yabancı parayı tutmamak, yatırım ve mübadele aracı olarak kullanmamak.

Bu hafta ulusal düzeydeki güncel bir konuyu önemine binaen ele almak ihtiyacı duydum. Haftaya daha yerel bir konuda buluşmak üzere en güzel günler sizlerin olsun.

Üniversite öğrencilerimizle hasbihal

Geçtiğimiz bahar döneminde Atatürk Üniversitesinin, 60. kuruluş yıldönümü hediyesi olarak bastırıldığı ve öğrencilerine dağıttığı Ord. Prof. Dr. Ali Fuad Başgil'in "Gençlerle Başbaşa" adlı kitapçığını gözden geçirme imkânım oldu. Üniversite gençliğinin okuması gereken bu kitapçık, hakikaten iyi bir seçim olmuş. Bu anlamda Atatürk Üniversitesinin üst yönetimini kutluyorum. Bugünlerde üniversite kampüsünde marketlerin yanında Şiraze isminde nezih bir kitap/kahve okuma salonu ve yurtlarla öğrenci işleri daire başkanlığı ve dış ilişkiler ofisi arasında, yani öğrencilerin yoğun olduğu güzergâhta çok güzel okuma/çalışma salonları öğrencilerimizin hizmetine açıldı. Sevgili öğrencilerimiz! Kitap var, nezih okuma salonları var. Artık size de çok okumak ve çok çalışmak düşüyor. Ne dersiniz?

Fırsat buldukça derslerde, toplantılarda ve çeşitli vesilelerle oluşan birlikteliklerde Ali Fuad Başgil'in yazdığı konulara benzer hususlar üzerine öğrencilerle sohbet etmeye çalışırım. Kendi çocuklarım ve yeğenlerimle de yaparım bu hasbihali nadir de olsa. Şuna inanıyorum ki gençlerin dinamizmi ve idealizmi ile bizlerin deneyimi ve realizmi bir araya geldiğinde çok güzel bir sinerji oluşuyor ve karşılıklı kazançlar elde ediliyor. Geçtiğimiz hafta Iğdır Üniversitesinde düzenlenen "Genç Tarımcılar Geleceğe Hazırlanıyor" adlı panelde konuşmacı idim. Burada bir daha hissettim gençlerle hasbihal etmenin ne kadar gerekli ve yararlı olduğunu. Dinamik ve idealist gençler, kafalarında cevaplayamadıkları sorulara hararetle çıkış arıyorlar. İşte bu arayışlara çıkış yolları göstermek doyumsuz mutluluk veriyor insana. Anne, baba, öğretmen, hoca, yönetici ve iş ve hayat tecrübesi engin olan diğerleri lütfen hasbihal edin gençlerle arkadaşça, dostça!

Gençlerle sohbetlerimde öne çıkardığım hususlardan biri, "ne olduğunuz değil, ne kadar iyi yaptığınız önemlidir" vurgusudur. İşini iyi yapamayan bir doktor toplum nezdinde itibar görmezken, sorumlu olduğu sokağı çok iyi temizleyen, pırıl pırıl yapan bir çöpçü el üstünde tutulur. Sözüm sadece geçlere değil, çocuğunun illa ki doktor, hukukçu veya mühendis olmasını isteyen anne ve babalara da. Bu ülkenin çok iyi öğretmenlere, sosyologlara, ziraatçılara, bilim insanlarına ve edebiyatçılara da ihtiyacı var. Günümüzde işsizlik meselesinden daha önemlisi, işini çok iyi, bihakkın ve uluslararası standartlarda yapanların az olmasıdır. Gençler! Yeter ki işinizin duayeni olun. Sizi temin ederim ki her zaman bir adım önde bulursunuz kendinizi. Bırakın işsiz kalmayı, aranan ve başarılı bir eleman olursunuz. Unutmayın! Başarı da mutluluğu getirir peşinden.

Siz öğrencilerle sohbetlerimde önemle vurguladığım diğer bir husus da, iyi bir Türkçe yanında en az bir yabancı dili kullanabilecek seviyede dil becerilerine sahip olmanızdır. Unutmayın ki dünya küreselleşen küçük bir köy haline geldi ve geliyor. Bu köyde insanlarla iletişim kurabilmek ve bilişim içinde olmak en önemli ihtiyacınız olacaktır önümüzdeki yıllarda. Ulaşabileceğiniz Türkçe bilgi kaynakları bir ise, İngilizce olanların bir milyon olduğu günümüzde zorunluluktur bu kaynaklara ulaşabilme kabiliyetinde olmak. Hem dil becerilerinizi geliştirmek, hem de yeni ve geniş bakış açıları kazanmanız için Erasmus, Mevlana ve Farabi gibi ulusal ve uluslararası hareketlilik programlarına mutlaka katılmalısınız. Uluslararası deneyimleri olmuş biri olarak bu hareketliliklerin kişisel gelişiminize ne kadar çok katkısı olacağını, kendimden bildiğim için rahatlıkla söyleyebilirim.

Okul müfredatında verilenlerle sınırlamayın kendinizi. Spor, musiki, kültür ve sanat faaliyetleri olsun öğrencilik yıllarındaki yaşamınızda. Hatta ilgi duyduğunuz ikinci bir ana dal veya açık öğretim iyi gelir başarılı, dinamik ve aktif olmanıza. Tabii tüm bunları yapabilmek için hayatın en önemli sermayesi olan zamanı en verimli şekilde kullanmak ve yıllık, dönemlik, aylık, haftalık ve hatta günlük iş planları yapmak gerekir. Bu kadar işin ve faaliyetin altından nasıl kalkarız dediğinizi duyar gibiyim. İnanın benim en verimli olduğum zamanlar, iş yükümün en yoğun olduğu dönemlerdir. Çünkü işleri yayma lüksünüz yok ve zamanında yapmak zorundasınız. Aşırı olmamak kaydıyla çok iş, çok meşgale insanı zinde ve dinamik tutar, çok yol almanızı sağlar ve nihayetinde sağlıklı, mutlu ve başarılı olmanıza katkı verir.

Bu hasbihalde söylenecek çok mevzular var elbette. Ancak, son zamanlarda önem verdiğim bir konuyu daha gündeme getirerek diğerlerini birebir sohbetlerimize bırakayım. O da mutlaka sahip olmanız gereken hayat boyu öğrenme anlayışıdır. Peygamberimizin "beşikten mezara kadar ilim öğreniniz" hadisi bu anlayışa işaret eder. Siz gençlerin fakülte yıllarında edineceğiniz bilgi, beceri ve kazanımlar, tüm hayatınızı başarıyla sürdürmeye yetmez. Çünkü üniversite yıllarında öğrendiklerinizin önemli bir kısmı, mezun olduğunuzda geçersiz hale geliyor. Her gün yeni bilgi ve becerilerin binlercesi giriyor yaşamınıza. İş hayatınızda çok özel ve yeni problemlerle karşı karşıya kalıyoruz. Bütün bunlarla baş etmenin yolu, hayat boyu öğrenme anlayışına sahip olmak ve bunun gereğini yapmaktan geçer.

Siz sevgili öğrencilerimize okuma aşkı, çalışma azmi, başarı ve mutluluk diliyorum. Kalın selamete...

Erzurum Tarımına Yeniden Bir Bakış

Bitkisel üretim döneminin kısa olduğu ve uzun bir kış sezonunun sürdüğü Erzurum ve civarındaki illerde tarımsal faaliyetin diğer bölgelerle kıyaslandığında çok kazançlı olmadığı bilinir ve söylenir. Bunun bir anlamda doğru olduğunu kabul edebiliriz. Dolayısıyla ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı Erzurum ve civarı, ulaşım imkânlarının gelişmesine bağlı olarak önce 1950'li yıllardan sonra, peşinden 1980'li yılların ardından meydana gelen aşırı göç nedeniyle ekonomik anlamda sürekli kan kaybetmiştir. Göç sadece yetişmiş insan gücünü değil, biriktirilen sermayeyi de peşinden sürüklemiştir. 1950'li yılların rakamlarına göre doğudaki en fazla nüfusa sahip şehir olan Erzurum, bugünkü sıralamalarda doğudaki ilk 10 şehir arasına girer mi? bakmak lazım. Doğal olarak insanın olmadığı yerde ekonomik faaliyet hem üretim hem de tüketim boyutuyla canlılığını yitirir. Buraya kadar, hepimizin bildiği bir tespiti tekrar etmiş olduk. Yani ense karartmaya devam ettik.

Hâlbuki her şart ve koşulda ümit var olmak ve bardağın dolu tarafından bakmak gerekiyor. Ekonomi biliminde "mukayeseli üstünlük" diye bir kural vardır. Bu kural derki; "bir bölge diğerine göre daha avantajlı veya daha az dezavantajlı olduğu üretim faaliyetinde mukayeseli üstünlüğe sahiptir ve üretimini bu alanlarda yoğunlaştırmalıdır." Bu kuraldan hareketle, eğer bitkisel ve hayvansal üretim açısından kıyaslarsak; Erzurum ve civarı batı bölgelerine göre hayvancılıkta daha az dezavantajlı, batı bölgeleri ise bitkisel üretimde daha avantajlıdır. Örneğin; dönüme buğday verimi Trakya'da ortalama 450 kg, Erzurum'da 150 kg yani üç misli iken, inek başına süt verimi kabaca Trakya'da 5 ton, Erzurum'da 2,5 ton yani iki mislidir ki bu örnekleri çoğaltabiliriz. Bu rakamlara göre; Trakya bitkisel üretimde daha fazla (3 misli) avantajlı, Erzurum hayvansal üretimde daha az (2 misli) dezavantajlıdır. Dolayısıyla Trakya bitkisel üretimde, Erzurum ise hayvansal üretimde yoğunlaşmalıdır. Bu uzmanlaşma ve yoğunlaşma, bölgeler arası ticareti ve dolayısıyla tarımsal üretimde kazancı her bölge için artıracaktır.

Diğer taraftan, tarımsal kaynakları daha etkin kullanarak bu mukayeseli üstünlüğü daha ileri bir noktaya taşıyabiliriz. Nasıl mı? 2015-2016 yıllarında Ziraat Fakültesinden 10 öğretim üyesi ve bakanlıktan 2 uzman arkadaşla yaptığımız "Erzurum İli Muhtemel Tarımsal Yatırım Alanları Rehberi" çalışmamızda, Erzurum'daki başlıca tarımsal faaliyetlerde mevcut duruma göre daha ideal şartlarda üretim yapıldığında verimliliği ve üretimi nereye taşıyabileceğimizi tespit ederek, bu faaliyet alanlarındaki karlılığı ortaya koymaya çalıştık. Örneğin, toprağı daha bilinçli kullanarak verimliliğin %70 - 110 oranında, üretimin 1,4 - 2,7 misli ve arazi kullanım alanının %37 - 70 nispetinde artırılabilceğı çalışmanın önemli bulgularından bazılarıdır.

İdeale yakın şartlarda yapılacak üretimle büyükbaş hayvancılıkta verimliliği yaklaşık 1,5 katına, yem bitkileri üretimini kabaca 3 misline çıkarmanın mümkün olabileceğı çalışmanın diğer sonuçlarındandır. Morkaraman ırkı ve geniş mera alanları potansiyeli ile küçükbaş hayvancılık, yan ürünleriyle hayvancılığa katkı veren ve bölgede daha yüksek şeker oranı ile üretilen şeker pancarı, yağlı tohumlar açığı dolayısıyla sulu şartlarda karlı olabilecek ayçiçeğı ve bölgenin uygun florasında yapılan arıcılık da kazançlı tarımsal faaliyet alanları olarak çalışmada yer almıştır. Yine çalışma sonuçları, tarımsal kaynaklar daha doğru kullanıldığında ve ideale yakın şartlarda üretim yapıldığında mevcut durumla potansiyel arasındaki fark kapatılabilecek ve bu faaliyet alanlarında daha karlı ve sürdürülebilir tarım yapılabileceğini göstermektedir. Bunlara ilave olarak; bölgede daha az kimyasal kullanımı, kirlenmemiş tarımsal kaynaklar ve yüksek rakımda yapılan üretim, ürün kalitesini olumlu yönde etkileyeceğinden bölgedeki tarımsal üretimi daha avantajlı hale getireceğı çalışma bulgularında ifade edilmektedir.

Sonuç olarak, Erzurum ve civar illerin tarımsal faaliyetlerinde (1) yukarıda ifade edilmeye çalışılan özellikle hayvancılıkta sahip olduğu mukayeseli üstünlük, (2) mevcut durum ile potansiyel arasındaki farkın fazla olması dolayısıyla daha ideal şartlarda verimliliğin ve üretimin daha çok artırılabilmesi imkanı, (3) kirliliğın az olduğu tarımsal kaynaklarla ve yüksek rakımda yapılan üretim sonucu üretilecek kaliteli ürünler, (4) Erzurum ve civar illerin üretim potansiyeli bir araya getirerek kurulabilecek ekonomik büyüklükte et ve süt entegre tesisi, şeker fabrikası ve yağ üretim ünitesi ve (5) üniversiteler başta olmak üzere tarımla ilgili var olan kurumsal kapasite Erzurum ve civarında tarımı çok iyi noktalara taşıma potansiyeline sahiptir. Ense karartma yerine, bu potansiyelin farkında olarak ve inanarak ileriye bakmak ve gereğini yapmak gerekir.

Tarım camiası başta olmak üzere hepimizin bu farkındalığa sahip olması dileğı ile hoşça kalınız...

Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin seyri

Avrupa Birliği ile ilişkilerimizde tansiyonun zirve yaptığı bugünkü ortamda ne kadar sağlıklı değerlendirmeler yapılabilir çok emin değilim. Ancak herkesin Hollanda'yı, Almanya'yı, diğer Avrupa ülkelerini ve Avrupa Birliği (AB) ilişkilerini konuştuğu bir zamanda başka bir konuyu ele almak çok anlamlı olmazdı. Tarım politikalarına uyum açısından AB Ortak Tarım Politikası ve AB ilişkilerimizi yakından takip eden biri olarak, elimden geldiğince AB ile olan ilişkilerimize nasıl bakmamız gerektiğini irdeleyip, nasıl olması gerektiğini sizlere bırakmaya çalışacağım.

İkinci Dünya Savaşı sonrası yıkımdan ders alan Avrupa'nın düşünürleri, eğer ekonomik ilişkileri geliştirsek oluşacak çıkar ilişkisinden dolayı birbirimizle savaşmayı göze alamayız düşüncesi ile önce o zamanın en önemli üretim girdileri olan kömür ve çelik birliğini ve daha sonra da Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) kurarak AB'nin temellerini attılar. Zamanla ekonomik birlik belli seviyede siyasi birliğe dönüştü. Görüldüğü gibi bu siyasi birliğin amacı içerisinde uzaktan veya yakından Türkiye'nin yeri yok.

Peki, bu durum bilinmesine rağmen Türkiye ne amaçla AB'ye girmek için aday oldu ve AB neden bu başvuruyu kabul etti. Türkiye, 1959 yılında Yunanistan'a göre dezavantajlı duruma düşmemek için bu ülke ile birlikte o zamanki AET'ye aday oldu ve bu üyelik 1980'lere kadar Türkiye'nin gündeminde pek yer almadı. Ancak sonrasında gerek Türkiye'deki bir kesimin Avrupalı olma sevdası, gerekse diğer bir kesimin AB üyelik sürecini Türkiye'deki statükoyu aşabilmenin bir aracı olarak görmesi nedenleriyle ilişkilerin sürdürülmesine ilgi arttı. AB ise, devam eden adaylık sürecinde parasal destekler sağlayarak Türkiye'yi kontrol altında tutmak ve istediği şekilde yönlendirmek mülhazasıyla ilişkileri sürdürdü.

AB adaylığı sürecinde hep şu yanlış soru soruldu. "AB Türkiye'yi üyeliğe kabul edecek mi?" Diğer taraftan "ağzımızla kuş tutsak AB bizi üyeliğe kabul etmeyecek" değerlendirmesi ile "AB-Türkiye ilişkilerinin sürdürülmesinin anlamsızlığı" doğru bir çıkarım gibi mütalaa edildi. AB müzakereleri ile ilgili bir toplantıda, AB'ye giriş sürecinde müzakereci olarak görev yapmış Polonyalı bir üst düzey bürokrat bana "üyelik için niye acele ediyorsunuz? Ülkeniz için en iyisi sorumluluk almadan adaylık sürecindeki fırsatlardan yararlanmak" diye ifade etti. Yani, asıl mesele AB üyesi olmak değil, üyelik sürecinin sağladığı imkân ve kaynaklardan en iyi şekilde yararlanarak Türkiye'deki yapısal ve ekonomik problemleri çözmeye çalışıp, ülkeyi daha iyi bir noktaya taşımaktır.

Adaylık süreci, sırf bu mülhaza nedeniyle bile Türkiye için sürdürülebilir görünüyor. Ancak Avrupa Birliği, o zamanın başbakanı Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2010'da Davos'taki "one minute" çıkışı ve akabindeki gelişmelerden hareketle Türkiye'deki yönetimin ve yönetimi destekleyen halkın AB adaylık süreci ile yönlendirilemez olduğunu görmüştür. Gezi olaylarıyla başlayıp 15 Temmuz ile devam eden süreçte ülke içindeki kuklaları da kullanarak yapılan müdahalelerle yönetime ve halka ayar verilmesi başarılamayınca, AB açısından adaylık sürecinin sürdürülmesinin, mülteci sorunun çözümünün Türkiye üzerinden yapılması dışında bir gerekçesi kalmamıştır. Bunu zaten açık bir şekilde ifade ediyorlar. Cumhurbaşkanlığı yönetim sisteminin kabul edilmesiyle Türkiye'nin kendi kontrollerinin tamamen dışına çıkacağını düşünen AB, referandumda taraf olmuş ve Avrupa'da "evet" taraftarı bakanlar da dâhil Türk politikacıların kampanyalarını engelleme yolunu seçmiştir. Hollanda ve Almanya'da yapılacak seçimlerde aşırı sağcı göçmen karşıtı görüşlerin popüler olması, AB ile olan krizi tetikledi ve zirveye taşıdı.

Son tahlilde Suriye'deki gelişmeler, Gezi olayları, 15 Temmuz kalkışması, Türkiye'de oluşan ve hatta kemikleşen siyasi güç, Fırat Kalkanı ile görünür hale gelen askeri güçteki iyileşmeler, ABD'deki son seçimler, Türkiye'nin Rusya ve hatta Çin ile yakınlaşması ve Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemi; bölgemizde ve dünyadaki birliktelik yapılanmalarını, Avrupa Birliği'nin gidişatını, Türkiye'deki 70 yıllık siyasi kalıpları değiştireceği şimdiden öngörülebilir. Tüm bu gelişmeler, 60 yıllık Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin seyrini de değiştirecektir. Hollanda ve Almanya başta olmak üzere diğer Avrupa ülkeleriyle yaşanan krizler, aslında bu değişimin sancılarıdır.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dağılmasıyla oluşan 30 yıllık tek kutuplu dünya düzeni, 2017 ve akabindeki yıllarda değişeceğe benziyor. Dolayısıyla, Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin seyrini, bilinen kalıp ve bakış açılarıyla değil, oluşacak yeni düzenin parametreleri ile tahlil etmek gerekiyor.

Krizlerin ve anlaşmazlıkların en aza indiği yeni bir dünya düzeni umuduyla hoşçakalın...

Sütünü soğuk, zincirini sağlam tut

Son yazımda biraz gündem dışında kaldığım ve hayvancılığın çok önemli diğer problemlerine rağmen neden sadece soğuk zinciri öne çıkardığım yönünde eleştiriler aldım. Ayrıca soğuk zincirden ne kastettiğimi soranlar da oldu.

Hayvancılık Erzurum'un hep gündemindedir ve öyle de olması gerekir. Önümüzdeki Şubat ve Mart aylarında doğumlar başlayacak ve sonrasında süt üretiminin en yüksek olduğu Nisan, Mayıs ve Haziran aylarına girilecek. Damızlık hayvanların ve buzağların iyi bakım ve beslemesi bu aylarda çok önemlidir. Hele bir de kış uzar ve kaba yem yani ot tükenmeye başlar ise, önümüzdeki ayların hayvancılık açısından önemi bir o kadar daha artıyor. Dolayısıyla hayvancılıktan bahsetmenin tam zamanıdır diyebiliriz.

Süt üretiminde soğuk zincirin önemine yönelik önceki yazımda ifade ettiğim gerekçeleri farklı hesaplamalarla tekrar vurgulayayım. Hayvancılıkta canlı hayvan satışı yanında süt satışı en önemli gelir kaynağıdır. Çok kaba bir hesaba iki yıl baktığınız kasaplık bir tosun veya gebe bir düve ortalama 6 bin TL'ye satılır. Bölge şartlarında inek başına yılda en kötümser tahminle ortalama 3 ton süt satışından iki yılda 7 bin TL civarında gelir elde edilir. Yani üretilen süt iyi değerlendirildiğinde hayvancılık gelirinin yarısından çoğunu oluşturuyor. Zaten kâr marjı düşük olan hayvancılıkta üretilen sütü değer gelire dönüştüremezseniz, hayvancılık faaliyeti ekonomik ve sürdürülebilir olmaktan çıkar. Böyle bir durumda hayvancılığın teknik problemlerini çözmek bizi sonuca götürmez. Her faaliyette olduğu gibi hayvancılıkta da yeter ve sürekli gelir işin lokomotifidir. Yeter gelir sağlandığında diğer problemler çorap söküğü gibi kolayca çözülür.

Süt üretiminde soğuk zincir, sütün ineğin memesinden çıktıktan hemen sonra 4 dereceye soğutularak süt toplama merkezlerinde en fazla iki güne kadar tutulması ve sonrasında süt işleme fabrikalarına yine soğutmalı tanklarla 4 derecede taşınmasını ifade eder. Bu yapıldığı takdirde soğuk ham sütün fabrikalarda sağlıklı ve kaliteli süt ürünlerine dönüşmesini ve dolayısıyla üretilen sütün en yüksek değerden satılmasını sağlamış oluruz. Böylece hem çiftçi, hem sütü toplayıp depolayan aracı kooperatifler/birlikler ve hem de sütü işleyen sanayiciler kazanmış olur.

Hayvancılığı gelişmiş ülkelerde ve ülkemizin batı bölgelerinde süt üretiminde soğuk zincir sistemi şöyle çalışır. Çiftçi sütünü üretir, büyük işletme ise kendi soğutma tankına koyar, özel tankı yoksa köydeki ortak tanka götürür veya gezici tank gelip sağımdan hemen sonra alır. Kooperatifler, çiftçi birlikleri ve bazen de özel kişi veya firmalar aracı olarak bahsedilen yollarla çiftçiden sütü alır ve süt toplama merkezlerinde tutar. Süt fabrikaları da büyük tanklı nakliye araçlarıyla süt üretiminin yoğunluğuna göre her gün veya gün aşırı süt toplama merkezlerinden sütü alıp fabrikalarına taşırlar. Böylece herkes uzmanı olduğu kendi işini en etkin bir şekilde yapmış olur. Ayrıca bu sistem, işlevsellik ve gelir kazandırdığı için çiftçi kooperatiflerinin ve birliklerinin gelişmesine ve yaygınlaşmasına önemli bir katkı verir.

Peki, bu sistemi kim kuracak, nasıl kuracak ve sistemin kazancı yatırım maliyetini karşılayacak mı? Sistemi, yani süt toplama merkezlerini, kooperatifler, çiftçi birlikleri veya özel teşebbüs kuracak. Şimdiye kadar olduğu gibi şimdiden sonra da ilimizde soğuk zincire hibe veren TKDK'dan yararlanılabilir. Eksiklikler belediyeler, DAP, öz kaynaklar ve diğer kaynaklardan sağlanarak giderilebilir. Çiftçiler, bu sistemin başlangıç noktasında bulunanlar olarak ürettiği sütü soğuk zincire verecek, fabrikalar ise bu sistemden işleyeceği sütü alacak. Üniversite ve/veya ilgili kurumlar da sistemin kurulma sürecinde araştırma, eğitim ve pazarlama faaliyetleriyle sistemin sağlıklı bir şekilde oluşmasına katkı verecek.

Süt üretiminde Soğuk zincir sisteminin temelini, iyi uygulama örneği olarak Erzurum'un 20 ilçesinin her birinde 6 ila 20 ton arasında değişen kapasiteli süt toplama merkezleri oluşturacak. Bu merkezler oluşturulurken öncelik, süt üretim potansiyeli yüksek olan ilçelerin yer aldığı süt toplama güzergâhlarına verilecek. Bir güzergâhta başarılı işleyen soğuk zincir kurulduktan sonra diğer süt toplama güzergâhları tesis edilecek. Tüm ilçelerde tahminen 5 yılda kurulabilecek iyi uygulama örnekleri, büyük köy merkezlerine de yayılarak tüm çiftçilere ulaşmasına öncülük edecek. Sistemin yani her ilçede kurulacak süt toplama merkezlerinin yatırım maliyetleri toplamı ile sistemin doğru kurulmasına katkı verecek araştırma, eğitim ve pazarlama çalışmalarına harcanacak toplam bütçe 7,5 milyon TL olarak hesap edilmiştir. İyi uygulama örneği sistemin tümü tamamlandığında ilk zamanlar %50 kapasiteyle çalışsa bile, yapılan kaba hesaplamalara göre ekonomiye bir yıllık ilave katkısı da 7,5 milyon TL'dir. Yani sistem bir yılda kendini amorti edebilecektir. Süt toplama merkezlerinin doluluk kapasitesi arttıkça ve iyi uygulama örneği olarak sistem yaygınlaştıkça bu katkının çok daha fazla olacağı açıktır.

Peki, bu sistemin kurulması anlatıldığı kadar kolay mıdır? Tabii ki değildir. Ancak bu sistemin bir an önce kurulması ve hayvancılığın önünün açılması Erzurum hayvancılığı için olmazsa olmazdır. Önemli olan iyi şeyler için zora talip olmak ve zoru başarmaktır. Süt üretiminde soğuk zincir sistemin kurulmasının gerekliliğine inanılır, bu doğrultuda kamuoyu oluşturulur ve ilgili herkes elini taşın altına koyar ise başarmamak için bir sebep yoktur.

Haftaya görüşmek dileği ile her şey gönlünüzce olsun...

Çiftçi eğitimi üzerine

Günümüz şartlarında örgün eğitim anlayışının değişmesi gerektiği, nasıl ki ilgili çalışmalarda, makalelerde ve toplantılarda sıkça vurgulanıyorsa; aynı şekilde çiftçi eğitimi ile ilgili yaklaşımların da gözden geçirilmesinin gerektiği üzerine çalışmalar ve uygulamalar tüm hızıyla devam ediyor. İki hafta önce Avrupa’da katıldığım konuyla ilgili bilimsel toplantıda çiftçi eğitiminde “interaktif yenilik” anlayışı öne çıkarıldı ve tartışıldı.

Toplantıdaki tartışmalar bana, temeli Amerika’daki Land-Grand üniversitelerinde atılan ve dünyada değişik isimlerle uygulanan “eğitim, araştırma ve yayım sistemini” hatırlattı. Burada “yayım”, bilgiyi yaymak anlamında çiftçi eğitimi ifade etmektedir. Bu sistemin temelinde de interaktif yenilik anlayışı var. Sistemdeki eğitimci, yayımcı ve araştırmacı birbiriyle iletişim içindedir. Sistemde bu rollerin ikisini veya üçünü üstlenenler, sahadaki problemleri araştırmalarına konu ediyor, elde edilen araştırma sonuçlarını sahada problem çözmede ve/veya eğitimde materyal olarak kullanıyor.

İnteraktif yenilik anlayışında, iletişim kurulacak ve birlikte çalışılacak kişiler sadece eğitimci, araştırmacı ve yayımcı değil, aynı zamanda çiftçiler, ilgili kurum ve kuruluşlar, politika yapıcılar, ilgili uzmanlar ve girdi tedarikinde ve gıda sektöründeki firmaların temsilcilerinin de olması gerekiyor. Burada çember genişletilerek veya çembere yeni paydaşlar da eklenerek iletişim ağı genişletiliyor. Bu paydaşlar arasında iletişim, birbirinden öğrenmek, ortak akıl kullanarak çözümler üretmek ve birlikte çalışarak daha iyiye ulaşmak hedeflenmektedir.

Çiftçi eğitimi örgün eğitimden ayıran iki önemli farklılık var. Birincisi öğrenenler yetişkin, hayat deneyimi fazla ve verilen eğitimin konusuyla ilgili doğru veya yanlış daha fazla fikri olan kişilerdir. Dolayısıyla yeni fikirleri ve yenilikleri kendi birikimleriyle çatıyorsa kolay kabul etmezler. İkincisi de temel ve genel bilgiden ziyade problem odaklı yani derde derman olacak yeniliklere ilgi duyarlar. Bu nedenle, kendilerini yakından ilgilendirmeyen ve şu an için önünde var olan sorunu gidermeyecek bilgi ve becerileri kazandırmak çok mümkün olmaz.

Çiftçiyle iletişim kurarken, bilgi aktarırken ve beceriler kazandırırken kullanılan yöntem de çok önemli. Bir çiftçi eğitimi projemiz kapsamında gittiğimiz köydeki eğitim çalışmamızı, çiftçi eğitimi deneyimi olan Amerikalı bir uzman takip etmişti. Türkçe bilmemesine rağmen, gözlemlerine dayalı olarak eğitim sonrası hiç unutmadığım şu önerileri sıralamıştı. (1) Çok şey anlatıyorsunuz; az anlatın ama tam anlatın, bilgiler havada uçmasın, otursun. (2) Bilgi aktarırken çok ciddi duruyorsunuz; gülümseyin, aralara ilgili ve ilginç fıkralar yerleştirin, ilgiyi diri tutun. (3) Hep siz konuşuyorsunuz; çiftçileri de konuşturun, konuyla ilgili başarı ve başarısızlıklarını anlatsınlar, daha gerçekçi ve inandırıcı olur. (4) Çok yazı kullanıyorsunuz; ilgili ve açıklayıcı daha fazla görsele yer verin.

Yapılan çok sayıda bilimsel çalışma, çiftçi eğitiminin tarımsal ve dolayısıyla ekonomik büyümeye önemli katkıları olduğu belirlenmiştir. Yukarda bahsettiğim toplantıda sunduğum çalışmamda da, Türkiye’de tarımsal eğitimin tarım sektörünün gelişmesine olan katkısını göstermeye çalıştım ve bu katkının artırılmasına yönelik öneriler sundum. Özellikle gelişmekte olan ülkelerde ekonomik gelişmenin, hem istihdam hem de ürettiği katma değer açısından tarım sektörüne önemli ölçüde bağlı olduğu bilinmektedir. Hele gıda sektörü çok hızlı gelişmekte olan ve gıda zincirinin ürettiği katma değer çok yüksek olduğu Türkiye gibi ülkelerde bu bağ daha önemli olmaktadır.

Türkiye, Osmanlı’nın son döneminden bu yana birçok çiftçi eğitim sistemini, dünyadaki gelişmeleri de takip ederek benzer şekilde hayata geçirmeye çalışmış, son yıllarda ise Avrupa başta olmak üzere dünyada gittikçe yaygınlaşan danışmanlık sistemini, diğer çiftçi eğitim sistemleri yanında öncelikli olarak desteklemektedir. Her alanda olduğu gibi, yeniliklerin yayılması, yeni teknolojilerin sektöre adapte edilmesi, girişimciliğin yaygınlaştırılması ve tarımda her yönüyle sürdürülebilirliğin sağlanması için doğru çiftçi eğitimi sistemleri daha iyi başarıma adına gereklidir.

Sistemler önemli, ancak sistemlerin içinin nasıl doldurulduğu ve sitem içinde çalışanların nasıl bir yaklaşımla işlerini yürüttüğü de önemlidir. Mevcut çiftçi eğitim sistemlerinin daha iyi çalışması için (1) eğitimcilerin sürekli eğitimi, (2) problem odaklı eğitim, (3) eğitim zamanlamasının doğruluğu, (4) kullanılan eğitim materyalinin güncelliği ve uygulanabilirliği, (5) eğitimde devamlılık, (6) iyi uygulama örneklerinin sayısının ve görünürlüğünün artırılarak eğitimde kullanılması, (7) eğitimde katma değeri yüksek ürünlere ağırlık verilmesi, (8) projeye dayalı eğitim, (9) eğitimi etkinleştiren teknik destek ve (10) eğitimin katılımcı, interaktif ve yenilikçi olması sağlanmalıdır.

Emeğin kazanca dönüştüğü önümüzdeki hasat mevsiminin çiftçilerimize bol kazanç getirmesi dileklerimizle hoşça kalınız...

Türkiye’de Tarım

Türkiye tarım sektörü; (1) yedi farklı iklime sahip bölgeleriyle tarımsal üretimde çeşitlilik, (2) hızla artan nüfus, yabancı turist sayısı ve kişi başına gelirin neden olduğu yurtiçi gıda ürünleri talebi artışı sonucu oluşan canlılık, (3) dünyanın diğer bölgelerine kıyasla gıda açığının yüksek olduğu ülkelere olan yakınlık, (4) üretimde düşük verimlilik ve ekonomik büyüklükte olmayan işletmeler gibi yapısal sorunların giderilmesinin sağlayacağı potansiyele sahip olma ve (5) önemli gen kaynakları ile beraber kadim tarım kültürünü bünyesinde bulundurma avantajlarına sahiptir.

Türkiye’deki iklim çeşitliliği, tarımsal üretimde çeşitliliği de peşinden getirmektedir. Ürün çeşitliliği, tarım sektörüne önemli avantajlar sağlamaktadır. Nasıl ki bir işletme ürün çeşitliliğine giderek, bir üründe olumsuz iklim veya piyasa koşulları sonucu ortaya çıkacak zararı, diğer ürünlerden karşılayarak azaltılabiliyorsa, aynı şekilde ülke bir bütün olarak düşünüldüğünde, tarım sektöründeki riskler bu çeşitliğin olduğu üretim ortamından dolayı azalmaktadır. Diğer taraftan iklim çeşitliliği, farklı ürünlerin üretiminde yoğunlaşan bölgeler arasındaki ticaretin gelişmesini ve dolayısıyla tarımda ve ekonomide canlılığın artmasını sağlamaktadır. Ayrıca bu çeşitlilik, gıda üretiminde kendi kendine yeterliliği daha iyi sağlamakta ve dışa bağımlılığı azaltmaktadır.

Hızlı nüfus artışı, yabancı turist sayısındaki artış ve son 15 yılda artan kişi başına gelir, tarım ürünlerine olan yurtiçi talebin artmasına ve dolayısıyla tarım sektörünün canlı kalmasına neden olmaktadır. Nüfus ve yabancı turist sayısındaki artış, doğal olarak aynı oranda gıda tüketimini artırmaktadır. Diğer taraftan satın alma gücü paritesi açısından hızla yükselen kişi başına gelir, özellikle et ve süt ürünleri başta olmak üzere gıda tüketiminde var olan açığı kapatmada yani kişi başına gıda tüketimini artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla gelişmiş ülkelere farklı olarak Türkiye’deki gelir artışı, öncelikli olarak gıda tüketimini artırmakta ve dolayısıyla tarım sektörünü canlı tutmaktadır.

Türkiye’nin gıda açığı ve tarımsal ürün farklılığı olan ülkelere yakın olması, artan tarımsal üretim potansiyeli için önemli fırsatlar sunmaktadır. Bir ülkenin tarımsal üretimi, o ülkenin nüfus artışı ve gelir artışının sağladığı gıda talebi artışından hızlı artıyorsa, tarım sektörünün durgunluk yaşamaması için tarımsal üretim fazlalığını tarımsal ihracatla eritmek gerekir. Dünyanın 7. büyük tarımsal üretim değerine sahip ülkesi olan Türkiye, 2023 vizyonu çerçevesinde ilk beşte olmayı hedeflemektedir. Bu amaca ulaşmak için hedeflenen üretim artışı, yurtiçinde artan gıda talebinden her hâlükârda fazla olacağından, tarım sektöründe üretim fazlalığına neden olmadan ancak tarımsal ihracatın artırılmasıyla sağlanabilecektir.

Türkiye tarım sektörünün çoğu üretim alanındaki düşük verimlilik ve ekonomik olmayan küçük işletmeler gibi iyileşmeye açık yapısal sorunlar, dezavantaj gibi düşünülse de, aslında çözülmesi durumunda sektörün gelişmesi için önemli fırsatlar sunmaktadır. Özellikle hububat, et, süt ve şeker pancarı gibi temel ürünlerin üretiminde verimlilik gelişmiş ülkelerin gerisindedir. Aynı zamanda tarım işletmelerinin çoğu, kendi şartlarında ekonomik üretim yapabilecek yeter büyüklükte değildir. Bu ve benzeri olumsuzlukları giderecek sonuç alıcı gayretler, tarımsal üretimin hızla artmasına neden olacaktır.

Türkiye tarımının tüm bu avantajlarına, önemli gen kaynaklarını ve kadim tarım kültürünü de ilave edersek, geriye sadece doğru tarım politikası eylemleri oluşturmak ve disiplinli bir şekilde uygulamak kalıyor. Verimliliğin artırılması, işletmelerin ekonomik büyüklüğe ulaştırılması ve daha ileri tarım teknolojilerinin kullanılmasını teşvik için var olan tarımsal desteklerin ve ilgili politikaların daha iyi kurgulanmasına ve sahada daha etkin bir şekilde yürütülmesine yönelik çabalar artmalıdır. Bu çabalar artarken, ülke ekonomisindeki gelişmenin devam ediyor olmasının ve dolayısıyla tarım dışında kalan %92’lik ekonomideki büyümenin sürükleyici gücünü, tarım sektörünün arkasına almasının gerekliliğini de hiç unutmamak gerekiyor.

Tarımsal faaliyetlerin arttığı bu yaz aylarında çiftçilerimize bereketli bir üretim dönemi diliyorum...

Et meselesini dert olmaktan çıkarabilir miyiz?

Kırmızı et ile maceram, asistan olduğum yıllarda üretim rakamlarını derleme çabam ile başladı. Türkiye İstatistik Kurumunun (TÜİK) kırmızı et üretimini, sadece kombina ve mezbahalarda üretilen ete %10 kurban kesimi ilave ederek hesapladığını öğrendim. O zaman fikrini oluşturduğum ve 20 yıl sonra iyi bir dergide yayınlamayı başardığım et üretimi hesap yöntemi, TÜİK'in hesaplamalarına kaynak oldu. Aynı yıllarda Avrupa Birliği'nden ithal etme zorunluluğumuz olan 25 bin ton kırmızı et ithalatının piyasa fiyatına etkisi raporunu bir ekiple hazırladım. Kırmızı et fiyatlarının 2010'da tavan yapması, konuyla alakalı bir proje yürütmeme vesile oldu. Bu sıralar tekrar gündeme gelen et meselesine birlikte son noktayı koyalım istedim.

Tüm fiyat düşürme çabalarına rağmen, son iki yılda tekrar yükselen üretici eline geçen ortalama sığır eti karkas fiyatı 20-25 TL, ortalama tüketici fiyatları ise 30-40 TL civarına ulaştı. Dolar cinsinden çiftçi eline geçen 2015 yılı fiyatları Türkiye'de 7,80 iken, bu rakam Avrupa'da 4,40, Brezilya'da 3,20 ve Avustralya'da 2,50 civarındadır. Kırmızı et fiyatlarının tavan yaptığı 2010 yılı ile kıyaslanırsa, Türkiye'de son 6 yılda dolar olarak fiyatların düştüğü görülür. Ancak 2014 yılı sonrası dövizdeki hızlı yükselişler dikkate alındığında, TL olarak fiyatların son iki yılda enflasyonun çok üzerinde yükseldiği görülecektir. Dünya fiyatlarıyla kıyaslandığında tüm zamanlarda yüksek olan kırmızı et fiyatları, yüksek ithalat sonucu 2012-2014 dönemindeki geçici düşüş hariç son yıllarda yükselmeye devam etti.

Bu durum; son 15 yılda kişi başına gelirin ve nüfusun sırasıyla %316 ve %21 artmasına, hayvan sayısı ve hayvan başına verimin sırasıyla sadece %32 ve %29 artmasına ve 2010-2012 yıllarındaki 3 milyar dolar değerinde et ve canlı hayvan ithalatının son 4 yılda dövizin yükselmesiyle sadece 1,3 milyarda kalmasına dayandırılabilir. Gelir ve nüfus artışı nedeniyle hızla artan talep karşısında, hayvan sayısı ve hayvan başına verimdeki yavaş artış sebebiyle ortaya çıkan arz açığı son yıllardaki ithalat ile kapatılamadı. Dolayısıyla kırmızı et fiyatları dünya fiyatlarına göre makul bir seviyeye çekilemedi. Et ithalatı, 2010 yılı sonrası kısa vadeli bir çözüm olmuşsa da, 2014'den sonra fiyatlar tekrar yükselmeye devam etti. Nüfusun ve kişi başına gelirin sürekli artması yanında gelişmiş ülkelere göre çok düşük olan kırmızı et tüketimi açığı nedeniyle kırmızı et talebinin önümüzdeki dönemlerde artması öngörülen Türkiye'de, fiyatı makul seviyelere çekmek için uzun vadede arzı, yani hayvan sayısını ve hayvan başına verimi daha hızlı artıran politika eylemlerine ağırlık verilmesi gerekiyor.

Arzın artmasını engelleyen ve fiyatları yükselten en önemli etken, yüksek üretim maliyetleridir. Yüksek yem maliyetleri, hayvan başına düşük verim ve küçük işletmelerin çoğunlukta olması ortalama üretim maliyetlerini yükselten üç önemli faktördür. Dolayısıyla ifade edilen bu olumsuz faktörleri ortadan kaldırmak gerekir. Bu tespitlere dayanarak kırmızı et arzını artırabilecek yaklaşımları aşağıdaki gibi sıralayabiliriz.

- Kaba yem ve hatta dane yem satın alınarak hayvancılık yapılması yaygın ve yanlış bir uygulamadır. Kârlı hayvancılık ancak kaba yemin tamamı, mümkünse dane yani kesif yemin bir kısmı veya tamamı bizzat çiftçi tarafından üretilerek yapılır. Yemi üretme potansiyeli olmayan bir çiftçinin hayvancılık yapması doğru değildir.
- Hayvan ıslahı ve seleksiyon sonucu elde edilen daha verimli hayvanlarla üretim yapma konusunda hala çok yol almak gerekiyor. Kapasiteye uygun büyüklükte, ancak daha verimli sürüye sahip olma anlayışı hâkim olmalıdır.
- Hayvancılık işletmelerinin ekonomik büyüklükte olması için yem üretebilme potansiyeli olan ve hayvancılığı eskiden beri başarı ile yapan çiftçilerin seçilerek desteklenmesine ve geliştirilmesine ağırlık verilmelidir.
- Kasaplık hayvan sayısının artırılması için, özellikle büyükbaş hayvancılığın en önemli gelir kaynağı olan sütün değer fiyattan satılmasını sağlayacak "soğuk zincirin" yaygınlaşması için özel çaba gösterilmelidir. Bu sayede oluşacak kârlı hayvancılık iklimi, hem hayvan sayısı ve hem de verim artışı ile arzın tetikleyicisi olacaktır.
- Hayvan sayısının ve hayvan başına verimin artmasının önündeki en önemli engellerden birisi de başta buzağılar olmak üzere hastalıklardan mütevellit kayıplardır. Dünya ortalamalarının çok üzerinde olan bu kayıpların makul seviyelere çekilmesi konusundaki çabaların artması, etkinleşmesi ve daha çok yaygınlaşması gerekiyor.
- Kurbanlık ve kasaplık damızlık dişi hayvanların kesiminin en aza indirilmesi için mevcut çabaları daha etkin ve yaygın hale getirmek gerekir. Kesilen dişi hayvanlar çoğunlukla gebe olduğu için zayıf ikiye katlanmaktadır.
- Piyasaya müdahaleci olmayan ve yüksek arz ortamında rekabeti sağlayan politika eylemleri öne çıkarılmalıdır.

Bu öneriler ve bahsedilmeyen diğerleri, ilgili mercilerin mevcut politika eylemleri içinde yer alabilir. Ancak önemli olan bu politika eylemlerinin sahada amaçlarına ulaşacak bir disiplin içinde yürütülmesidir. Bunu başarmak ise tüm ilgililerin motive edilmesine, her düzeyde ciddi bir irade gösterilmesine, takdir mekanizmasının çalıştırılmasına ve zor bir zanaat olan hayvancılığın kârlı ve cazip hale getirilmesine bağlıdır.

Et meselesinin dert olmadığı bir gelecek temennisiyle bol Nisan yağmurlu günler diliyorum...

Erzurum hayvancılığı üzerine tespitler

Öğrenci ve öğretim üyesi olarak Erzurum hayvancılığının kalkınması ile hep ilgili oldum. Akademik çalışmalarımın önemli bir kısmını da hayvancılık ekonomisi ve politikaları üzerine yaptım. Böyle bir giriş yaparak “ne söylendiği kadar olmasa da kimin söylediği de önemlidir” sözünün gereğini yerine getiriyorum.

Çocukluğum köyde kışları ahırda hayvanları kaşağılayarak, yazları yaylada otlatarak geçti. Tarım Ekonomisi bölümünde olmama rağmen çok sayıda hayvancılık dersini severek aldım. Köyümüzün kahvesinde bir hafta sonu milleti taş oynamaktan alıkoyup, hayvan ırklarının iyileştirilmesi üzerine seminer verdim. Hem yüksek lisans hem de doktora tezim hayvancılık üzerine idi. İl ve bölge hayvancılığına yönelik çok sayıda kalkınma projesi yürüttüm.

Bunlardan en uzun soluklu ve kapsamlı olanı Erzurum İli Büyükbaş Hayvan Islahı Projesi oldu. Adı sizi yanıltmasın, bu bir çiftçi eğitim projesi idi. Ancak suni tohumlamanın yaygınlaşması için proje kapsamında hem çiftçiye teknik destek verildi hem de bakanlığın destekleri yönlendirildi. Proje o zamanki Erzurum Valisi Celalettin Güvenç'in liderliğinde 2005 yılında başladı ve 6 yıl sürdü. Böyle bir projenin doğmasına sebep olduğu, yürütülmesine hamilik ettiği ve hatta projede bizzat yer aldığı için bu vesile ile Erzurum adına kendisine teşekkür ediyorum. Tüm ilçelerde toplantı yaparak, çok sayıda köyde seminerler vererek, Erzurum merkeze önder çiftçileri getirerek ve hatta hayvancılığın daha iyi yapıldığı illere yine önder çiftçileri götürerek yoğun eğitim çalışmaları, en yararlı olacak şekilde öğretim üyesi arkadaşlar ve ilgili kurumların teknik personeliyle yürütüldü. Proje, suni tohumlama sayısının 1.200'den 50.000 civarına çıkmasına ve Erzurum'da modern hayvancılığın tohumlarının atılmasına çok önemli katkılar verdi.

Projenin en önemli çıktılarından biri ise, projeyi yürütenlere Erzurum hayvancılığının problemlerine vakıf olma yetkinliği kazandırmak oldu. Sahadaki altı yıllık deneyim sonucu Erzurum hayvancılığının gelişmesinin önündeki en önemli eksikliğin, Erzurum ili süt üretiminde soğuk zincir ağının olmaması ve bunun oluşturulamaması olarak tespit edildi. Bu tespitin ve oluşturulan proje fikrinin, KUDAKA'nın ilk bütçesinde yer alan 3 milyon TL bütçeli "güdümlü projeye" dönüştürülmesi ilk Sekreter'den ısrarla istendi, ancak kabul görmedi. Yine, kamu kaynaklı finansman sağlayabilecek birkaç kurumun yöneticileriyle karşılıklı ziyaretlerde anlatılmaya çalışıldı, ancak sonuçlandırılmadı. En son, bir önceki Erzurum Valisi Ahmet Altıparmak'a ve Erzurum Büyükşehir Belediye başkanı Mehmet Sekmen'e bir yolculuk sırasında proje fikri anlatıldı ve bu fikrin projelendirmesine karar verildi. Sonrasında KUDAKA destekli "Erzurum ili süt üretiminde soğuk zincirin yaygınlaştırılması projesi" Veteriner Fakültesinin sahipliğinde ve İl Tarım Müdürlüğü'nün katkıları ile 2015 yılında bir eğitim, araştırma, yatırım ve pazarlama proje raporu olarak tamamlandı. Sıra gerçekleştirilmesinde!

Hayvancılığın gelişmiş olduğu Türkiye'nin batı bölgelerindeki büyükbaş hayvancılığın yapısına bakıldığında ilk göze çarpan husus, son 30 yılda süt üretiminde yaygın bir soğuk zincir ağını tesis etmiş olmalarıdır. Bu soğuk zincir ağı Erzurum'da tesis edilemediğinden, 1980'li yıllarda önemli bir et ve süt üretim merkezi olan ilimiz hayvancılıkta batı bölgelerinin çok gerisinde kaldı. Hâlbuki Erzurum'un, hayvancılık açısından diğer bölgelere göre birçok açıdan avantajlı ve mukayeseli üstünlüğe sahip olduğu söylenebilir. Mukayeseli üstünlükten kasıt, Erzurum'da hayvancılığın diğer tarımsal faaliyetlere göre daha az dezavantajlı olmasıdır. Bu üstünlüğe rağmen başka birçok sebep yanında hayvancılığın ilimizde hızlı gelişmemesinin temel nedeni, süt üretiminde soğuk zincir ağının çok dar alanlardaki istisnalar dışında mevcut olmamasıdır.

Neden soğuk zincir? Bir hayvancılık işletmesinde süt satışı, üç gelir kaynağından en önemlisidir. Diğer ikisi, kasaplık canlı hayvan ve damızlık hayvan satışlarından elde edilen gelirlerdir. Eğer çiftçi ürettiği sütü, ham süt olarak satıp sürekli ve yeterli gelir elde edemez ise kar payı zaten düşük olan hayvancılık kazançlı bir ekonomik faaliyet olmaktan çıkar ve dolayısıyla kârlı olmayan bir faaliyet de ne yaparsanız yapın gelişemez. Erzurum'da üretilen sütün en iyimser tahminle sadece %15'i modern süt işleyen mandıra ve fabrikalara gelerek süt ürünlerine işlenmektedir. İşlenen bu sütün önemli bir kısmı da soğuk zincirle taşınmadığından düşük randımanlı, raf ömrü kısa ve çok sağlıklı olmayan süt ürünlerine dönüştürülüyor. Toplam sütün kabaca %10 kadarı da merdiven altında yine katma değeri ve kalitesi düşük başta çivil peynir olmak üzere süt ürünlerine dönüştürülüyor. Üretilen sütün geri kalan %70-75'ini ise çiftçi ya kendi işleyip satıyor ve/veya tüketiyor ya da gereğinden fazla miktarda buzağılara içiriyor. Çiftçi, elindeki süt ürünlerinin önemli bir kısmını eşe dosta hediye olarak dağıtıyor. Yani soğuk zincirin olmaması, Erzurum'da çok ciddi bir ekonomik kayba neden oluyor. Ve sonuç olarak, çiftçilerin hayvancılıktan sürekli ve yeterli gelir elde etmesi, kârlı bir hayvancılık yapması ve dolayısıyla Erzurum hayvancılığının gelişmesi sağlanamıyor.

Önümüzdeki hafta konuya “sütünü SOĞUK, ZİNCİRİNİ sağlam tut” sloganı/başlığı ile devam etmek üzere bu soğuk günlerde sıcak kalın lütfen...

Tarım ve kırsal kalkınma ilişkisi

Tarım politikalarının temel amaçları; toplumun beslenmesini garanti edecek yeterli tarımsal üretime ulaşmak, tarım sektöründe çalışanların gelirini diğer sektörlere yaklaştırmak ve aile işletmelerinin sürdürülebilir bir tarım yapmasını sağlamaktır. Kırsal kalkınma politikalarının ana amacı ise, kırsal alandaki iş ve yaşam şartlarının iyileştirilerek kırsalda çalışmayı ve yaşamayı sürdürülebilir hale getirmek ve kentsel iş ve yaşama alternatif olmasını sağlamaktır. Bu amaçlardan hareketle, tarım politikalarının doğrudan tarımsal faaliyeti ve tarımsal üretimi, kırsal kalkınma politikalarının ise kırsal alanda yaşayanları hedef aldığını ifade edebiliriz. Dolayısıyla kırsal kalkınma destekleri kırsaldaki iş ve yaşam şartlarını iyileştirmeye, tarımsal destekler ise tarımsal üretimi artırmaya katkı sağlamaya çalışır.

Dün Ankara’da Avrupa Birliği Katılım Öncesi Kırsal Kalkınma Yardım Aracı IPARD programı çerçevesinde Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının düzenlediği Ulusal Kırsal Ağ Lansman Toplantısına Atatürk Üniversitesi Ziraat Fakültesini temsilen katıldım. Toplantıda en çok dikkatimi çeken “Kırsalın düşleri ağlarla örülsün” sloganı oldu. Toplantıya Türkiye’nin her yerinden ilgili kurumlar, üniversiteler, belediyeler, yerel eylem gruplarından çok sayıda katılımcı vardı. Bu toplantıyla, 2008’den beri faaliyette olan Avrupa Kırsal Kalkınma Ağına üye olacak ve Avrupa’daki ulusal kırsal ağlar ile işbirliği yapacak Ulusal Kırsal Ağ tanıtılmış, 2018’deki kurulma hazırlıklarına başlanmış oldu. Toplantıda Avrupa Komisyonundan, bakanlıktan ve yerelden temsilciler çok sayıda sunum yaptılar. Ağın temel amacı, kırsal kalkınma çalışmalarının birbirinden haberdar olarak ve öğrenerek yürütülmesine katkı vermektir.

Bu toplantı, uzun zamandan beri yazmak istediğim kırsal kalkınma ile ilgili yazımı da gündemime almaya vesile oldu. Dünyada, Avrupa Birliğinde ve neticesinde Türkiye’de kırsal kalkınmaya ayrılan destekler, nispi olarak tarımsal desteklerin gittikçe önüne geçiyor. Avrupa Birliği Ortak Tarım Politikası bütçesindeki paylara baktığımızda, 1980’lerden bu yana kırsal kalkınma desteklerinin istikrarlı bir şekilde sürekli arttığını görüyoruz. Aynı doğrultuda, gerek IPARD kapsamında sağlanan, gerekse Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı ve Kalkınma Bakanlığının verdiği kırsal kalkınma desteklerinin giderek önem kazandığını müşahade ediyoruz. Bu gelişmelerin arkasında, piyasaya müdahale eden değil, piyasayı düzenleyen politika anlayışının öne çıkması vardır. Zaten iş ve yaşam şartlarını iyileştirici düzenlemeler ve destekler, yani kırsal kalkınma politikaları hem yaşanabilir bir kırsal alana ve hem de rekabet edebilir bir tarım sektörüne zemin hazırlamaktadır.

Yeni Zelanda ve Brezilya’dan öğretim üyeleriyle ortak yürüttüğümüz bir çalışmanın gereği olarak 2015 yılı Kasım ayında Yeni Zelanda’ya gitmiştim. Bu ülkenin tarımıyla ilgili bildiklerimi, yakından gözlemleme fırsatı bularak pekiştirdim. Herhangi bir tarımsal destek almamasına rağmen çok rekabetçi bir yapıya sahip olan Yeni Zelanda tarımında işletmeler tamamen girişimci profesyonel yönetim anlayışı yanında çok iyi bir yapısal ve kurumsal altyapıya sahiptir. Eşiyle beraber kivi, avokado ve mısır üreten çok büyük bir tarım işletmesine sahip çiftçiye, bu kadar işin altından nasıl kalktığını sorduğumda; “Ben sadece piyasa şartlarına göre neyi ne kadar üreteceğime karar veriyorum. Bütün işleri konusunda uzmanlaşmış firmalara çek yazarak yaptırıyorum” dedi. Bir süt üreticisi çiftçiye ise “düşen süt fiyatları karşısında ne tedbirler alıyorsunuz?” diye sorduğumda; bir tarım ekonomistin bile zor cevaplayacağı şekilde “treadmill teorisinin gereğini yapıyorum” diyerek ne kadar donanımlı olduğunu gösterdi.

İşte bu kadar iyi çalışma ortamına, iş şartlarına ve profesyonel çalışanlara sahip olan bir tarım sektörü rekabetçi olur. İyileştirilmiş iş ve yaşam şartlarının olduğu kırsal alan da yaşanabilir hale gelir. Yaşam şartları iyi bir kırsal alan rekabetçi bir tarım sektörüne ortam hazırladığı gibi, rekabetçi bir tarım da kırsal alandaki iş ve yaşam şartlarını daha iyi seviyeye yükseltir. Yaşam şartlarının iyi olmadığı bir kırsal alanda tarım sektörünün geleceği de olmaz. Şehirdeki yaşam şartlarına yakın bir standardı sağlayamayan kırsal alan, ne genç kızları cezbeder ne de evlenecek kız bulamayan genç delikanlıları tutabilir. Gençlerin yaşamayı göze almadığı kırsal alanda yapılan tarımsal faaliyet de cazip olmaktan çıkar. Dolayısıyla son zamanlarda önem kazanan kırsal kalkınma politikaları ve artan kırsal kalkınma destekleri, iş ve yaşam şartlarının iyileşmesine katkı verdikçe bu yanlış gidişat tersine dönebilecektir. Kırsal kalkınma politikaları, programları ve kurulacak olan ulusal kırsal ağ bize (1) yerel inisiyatifleri harekete geçirebilme, (2) projeli çalışma alışkanlığı edinme, (3) Yerel potansiyelleri değerlendirebilme ve (4) iyi uygulama örneklerini görünür hale getirerek birbirinden öğrenebilme imkân ve kazanımlarını sağlamaktadır. Geriye dürüst ve güçlü bir iradeyle çok çalışmak kalıyor.

Kırsalın düşlerini ağlarla örebilmek dileği ile kalın selametle...

Orda bir köyden hadi köyümüze dönelime!

Çocukluğumuzda ezberlediğimiz Ahmet Kudsi Tecer'in "Orda bir köy var uzakta" diye başlayan ve "O köy bizim köyümüzdür; Gezmesek de tozmasak da; O köy bizim köyümüzdür" diye devam eden şiirini hepimiz hatırlarız. Cumhuriyetin ilk yıllarında yazılan bu şiirde ifade edilen köyün uzak olması, fiziki uzaklıktan ziyade gidilmesinin zor olmasındandır. Özellikle 1950'li yıllarda şehirlerarası yollar, 1980'li yıllarda köy yolları, 2000'li yıllardaki çift şerit yollar için yapılan hamleler ve en son büyükşehir belediyelerinin çalışmaları bu uzaklığı yakınlaştırdı ve yakınlaştırıyor. Ancak, köylere ulaştıran yolların iyileşmesinde hala kat edilmesi gereken çok yol var.

Ülke genelinde ulaşımın kolaylaşması köylerden şehirlere göçü de beraberinde getirdi. Özellikle 1950'lerde başlayan göç, 1980'lerde daha da bir hız kazandı. Önceleri kış aylarında gurbetçi olarak şehirlere çalışmaya giden gençler, iş imkânlarını artırdıkça gurbette daha uzun kalmaya başladılar. İlk zamanlar kazandıkları birikimleri köyüne getiren, ev yapan, traktör alan ve yaz dönemlerinde çiftçilik yapan bu gurbetçiler, 1980'li yıllarda köy ve kasabalardaki ekonominin canlanmasına neden oldular. Diğer taraftan 1960'lı yıllarda Almanya başta olmak üzere Avrupa ülkelerine giden işçilerimiz, kazandıklarının önemli bir kısmını köyünde ve kasabasında harcayarak bu sürece katkı verdi. Kasaba esnaflarının en çok kazandığı ve zengin olduğu dönemdir bu yıllar.

Ancak şehir hayatına, Avrupa'daki yaşama alışan gurbetçilerimiz, memleketlerinde daha kısa süreli kalmaya başladılar ve peşinden ailelerini de büyük şehirlere, Avrupa'ya götürdüler. Bu süreç, köyden vasıflı işgücünün tamamen ayrılmasına, dışarda kazanılanların oldukları yerde harcanmasına ve köylerdeki nüfusun yaşlanmasına neden oldu. Özellikle 2000'li yıllarda köylerdeki yaşlıların çocukları tarafından kente götürülmesi ise birçok bölgede özellikle kış aylarında köylerin tamamen boşalması sonucunu getirdi. Bu gidişat, insanları kırsal alanda tutmayı amaçlayan kırsal kalkınma politikalarının önemini bir kat daha artırdı.

Son tanımlamalara göre, kırsal yerleşim alanları, köyleri kapsadığı gibi nüfusu 20 Binden az olan şehir ve kasabaları da içine almaktadır. Orda bir köy var uzakta şiirinin yazıldığı yıllarda nüfusun %75'i köylerde yaşarken, şimdilerde tam tersi bir durumla kabaca nüfusun %75'i şehir ve kasabalarda yaşamaktadır. Nüfus yoğunluğu girdilerine göre yapılan son hesaplamalara göre kırsal nüfus %37 olarak hesaplanmaktadır. Toplam işgücünün tarımda istihdam edilme oranı ise %20'dir. Avrupa'da kırsal nüfus %28, Amerika'da %18 iken tarımsal istihdam Avrupa'da %5, Amerika'da %2'dir. Dolayısıyla kırsal nüfus ile tarımsal nüfusu birbirinden ayırmak gerekir. Kabaca, Türkiye'de nüfusun %17'si, Avrupa'da %23'ü, Amerika'da ise %16'sı kırsalda yaşamakta ama tarım dışı faaliyetlerde bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, kırsalda yaşayan nüfustan ziyade tarımda istihdam edilen nüfusun azalıyor olması gelişmişlik göstergesidir. Halbuki kırsal alanda yaşayan nüfusun azalması yerine artması, kırsal alanlarda ekonomik aktivitelerin artmasını, doğal kaynaklara sahip çıkılmasının yanında etkin kullanılmasını, şehirlerdeki nüfus baskısının azalmasını ve kırsal alana yönelik kalkınma politikalarının daha etkili olmasını sağlayacaktır. Güçlü göç eğilimlerinin olduğu kırsal alanların insansız kalmasının önüne geçilmesi, günümüzdeki kırsal kalkınma politikalarının temel amaçlarından biridir. İnsanın olmadığı yerde ekonomik faaliyetlerin canlandırılması ve iş ve yaşam şartlarının iyileştirilmesi pek mümkün olmaz. Dolayısıyla "orda bir köy var uzakta" demek yerine artık "hadi gel köyümüze geri dönelim" demenin zamanı geldi. İşte bu noktada köye dönüşü zemin hazırlayacak kırsal kalkınma politikalarına ağırlık vermek gerekecektir.

Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve son zamanlarda Büyükşehir Belediyeleri kırsal alanda iş ve yaşam şartlarını iyileştirmek için programlar, projeler, yatırımlar ve desteklere devam etmektedirler. Bunlardan en önemlisi IPARD programı kapsamında TKDK tarafından verilen 2,1 milyar Euro civarındaki kullanılmış veya kullanılacak olan hibelerdir. Yerel eylem gruplarını harekete geçirmeye çalışan LEADER programı, bakanlığın Genç Çiftçi destekleri, Kalkınma Bakanlığının kalkınma ajansları tarafından verilen hibeler ve kırsal kalkınmaya yönelik diğer destekleri bu kapsamda sayabiliriz.

Tüm bu program, proje, yatırım ve destekler, kırsal alanda yaşayanların iş ve yaşam şartlarını iyileştirmeye ve dolayısıyla köye, kırsala dönme zemini hazırlamaya yöneliktir. Çoğu durumda büyük, orta veya küçük ölçekli yatırımları gerektiren bu çalışmaların çok iyi projelendirilmesi, sürdürülebilir olması, amacına uygun olarak gerçekleştirilmesi, atıl kalmayacak şekilde ölçeklendirilmesi ve en fazla toplumsal yararı sağlayacak şekilde tasarlanması elzemdir.

Kırsaldakilerin memnuniyetinin, hadi gel köyümüze geri dönelim diyenlerin sayısının artması dileği ile kalın selametle...

Alternatif tarım üzerine

Organik tarım kavramını öğrenciyken hep uzaktan duyardım, ta ki Amerika'daki doktora yıllarına kadar. Muhtemelen yıl 1989'un Temmuz ayı idi. Türkiye'den yakın iki arkadaşım ile bir program kapsamında Ohio eyaletinde "Amish" lerin organik tarım faaliyetlerini görmeye gitmiştik. Erkekleri uzun sakallı fakat bıyiksız ve askılı pantolon giyen, hanımları uzun entari giyip beyaz başlık takan, traktör yerine atların çekim gücünden yararlanan, çoğunlukla kimyasal girdilerden uzak organik tarımla uğraşan ve tüm bu yaşayış biçimini inançlarının gereği olarak yapan bir topluluk "Amish"ler. Kimyasal kullanmadan toprakta organik madde ve nem birikimi sağlayarak mısır üretiminin "Amish"ler tarafından nasıl yapıldığını ve civardaki kimyasal gübre kullanılan mısır tarlalarından daha iyi durumda olduğunu görmüştük. Sonrasında, Amerika'da en güvenilir organik ürünleri "Amish" lerin ürettiklerini de duyar olduk.

Alternatif tarım, alternatif tıp gibi biraz başa dönüş anlamı taşıyor. Nasıl ki alternatif tıpta kimyasal ilaçlar ve modern tıp yöntemleri yerine bitkisel ilaçlar ve akupunktur gibi geleneksel müdahaleler kullanılıyor ise, aynı şekilde alternatif tarımda da kimyasal, biyolojik ve hatta mekanik teknolojinin getirdiği yöntemlerden uzak, tavukların doğal ortamda stresten uzak gezindiği, sığır ve koyunların merada yayılarak beslendiği ve bitkilerin de herhangi bir kimyasal ilaç, gübre ve kirlenmeye muhatap olmadan yetiştirildiği bir tarımsal üretim şekli. Aslında bu, dedelerimizin ve atalarımızın insanlığın varoluşundan bu yana uyguladığı tarım yöntemidir. Bu geriye dönüşün arkasındaki gerekçe ise, sağlıklı bir yaşamı, doğanın ve çevrenin korunmasını ve biyolojik çeşitliliği içeren ekosistemin devamlılığını temin etme isteğidir.

Alternatif tarım; iyi tarım, ekolojik tarım, doğal tarım ve organik tarım gibi birbirinden biraz farklı anlamlar ve vurgular içeren adlandırmalarla ifade edilmektedir. Aslında tümü, ekosisteme mümkün mertebe müdahale etmeden, sentetik girdileri en aza indirgeyerek veya tamamen kaldırarak yapılan tarımı ifade eder. Ancak aralarında farklılıklar vardır. İyi tarımı tanımlayan çok sayıda kurallar olmasına rağmen temelde insan sağlığına, hayvan refahına ve çevreye zarar vermeden yapılan, gerekli gübre ve ilaç gibi kimyasal girdileri en düşük düzeyde kullanan ve bu kimyasal kalıntıların üründe olmamasını sağlayan bir tarımı ifade etmektedir. Doğal ve ekolojik tarım, genelde aynı anlamda kullanılan ve herhangi bir kimyasalın kullanılmadığı doğal ortamda yetiştiricilik olarak tanımlanabilir. Organik ve özellikle sertifikalı organik tarım ise üretimden tüketime her aşamada herhangi bir kimyasal uygulamasını reddeden sertifikasyon süreci içinde yapılan tarımı ifade eder. Ancak, bu doğal, ekolojik ve organik tarım kavramları zaman zaman birbiri yerine kullanılabilir.

Organik tarım başta olmak üzere bahsedilen alternatif tarım yöntemlerinin tümü, biyoçeşitliliği koruyan ve dolayısıyla ekosisteme devamlılık getiren sürdürülebilir bir tarımsal üretim sistemi olduğundan tüm dünyada teşvik edilmektedir. Organik tarımın gelişmesini sağlayan üç temel sürükleyici (1) tüketici tercihleri ve dolayısıyla piyasanın istekleri, (2) kamu yararı dolayısıyla hükümetlerin geliştirdiği düzenlemeler, teşvikler ve destekler ve (3) çeşitli mülahazalarla ortaya çıkan üretici inisiyatifleri olarak sıralanabilir. İnsanlar, özellikle belli bir gelir seviyesinin ve yaşın üzerinde olanlar sağlık endişesiyle fiyat farkına rağmen alternatif tarım ürünlerini daha çok tercih eder hale geldiğinden organik tarımın piyasa aracılığıyla en önemli güdüleyicisi olmaktadır. Hükümetler, gıda güvenliği ve güvenliği, sürdürülebilirlik, doğal kaynaklar ve çevrenin korunması gibi kamu yararına faydalarından dolayı çeşitli politikalar uygulayan sürükleyici diğer güç olmaktadır. Çiftçiler ise sürdürülebilir, daha düşük maliyetli, aile sağlığını koruyan ve sahip olduğu çevre şartlarında oluşturduğu özgün üretim sistemiyle özgüven veren bir yöntem olması nedeniyle organik tarıma meylenmektedir. Dolayısıyla bu üç sürükleyiciyi de geliştiren organik tarım politikaları çok yönlü olarak hayata geçirilmelidir.

Yaklaşık dört seneden beri kiraladığım küçük bir hobi bahçesinde her yıl 20 çeşit civarında organik sebze yetiştiriyorum. Fırsat buldukça yalın ayak toprağa, suya ve bitkilere temas ederek deşarj olma fırsatı buluyorum. Bu örnekten hareketle, büyük çapta ticari organik tarımı destekleme yanında (1) şehirlerimizde ve kasabalarımızda hobi bahçesi uygulamasının belediyeler, üniversiteler, kurumlar ve şirketler aracılığıyla yaygınlaştırılması, (2) imkânı varsa evin yanında küçük sebze bahçelerinin ihdas edilmesinin kolaylaştırılması, (3) küçük çiftçilerin özellikle yöresel ürünlere dayalı ve kırsal kalkınmayla ilişkilendirilerek ve doğrudan tüketiciyle temas kuracağı pazarların artırılması, (4) çay üretiminin artık organik yapılması kararı gibi geleneksel ihraç ürünlerinde de tamamen organik tarıma geçilerek uluslararası arenada aynen "Yeni Zelanda'da resmi olarak kesilen tüm etler HELAL kesimle üretilmiştir" gibi "Türkiye'den ithal edilen fındık, üzüm, kayısı ve incir ORGANİK üretimdir" imajının oluşturulması neden mümkün olmasın?

Alternatif tarım yoluyla gıda güvenliğinin arttığı daha sağlıklı günler dileği ile hoşça kalın...

Tarıma farklı bir bakış

Okurlarım bazen “Hocam köşenizin adı Tarım Ekonomisti Gözüyle, ancak tarım ve ekonomi ile ilgili çok yazmıyorsunuz” serzenişinde bulunuyorlar. Bazen de, gündemle ilgili de yazın lütfen diye istekler oluyor. Aslında tüm yazılarımı, ekonomi sayfasında yazdığım için ekonomi ile ilişkilendirmeye çalışıyorum. Bugün ve sonrasında birkaç yazımı doğrudan Tarım, Ekonomi, Tarım Politikası konularına ayırarak biraz farklı ama sade bir bakış açısıyla tüm okurlarıma hitap etmeye çalışacağım.

İnsanın varoluşuyla başlayan ziraatın, yaygın ifade edilişiyle tarımın çok çeşitli tanımları var. Toprağı ve tohumu kullanarak insanoğlunun zorunlu ihtiyaçlarını karşılayan canlı materyal, yani bitkisel ve hayvansal ürünler üretilmesi ve gıdaya dönüştürülmesi faaliyetlerine tarım diyoruz. Dolayısıyla tarımsal faaliyetin üç temel alanı var; bitkisel üretim, hayvansal üretim ve üretilenleri işlemedir. Ancak günümüzde işleme faaliyetleri, artık çoğunlukla çiftlik dışında çok hızlı büyüyen gıda sektöründe yapılmaktadır. Ayrıca, ham ve işlenmiş tarım ürünlerini tüketiciye ulaştıran aracı sektörler var. Tarıma dayalı bu sektörler, tarımsal üretim değerinden daha büyük bir katma değer oluşturmaktadır.

Günümüzde tarım kavramı, tarımsal faaliyet şekilleri, kullanılan teknolojiler ve dolayısıyla tarıma bakış açıları hızlı bir şekilde değişmektedir. Özellikle verimlilik artışında mekanik ve kimyasal teknolojilerin yerini yavaş yavaş biyolojik teknoloji almaktadır. Tarımın tanımında "tohumu ve toprağı kullanarak" dedik, hâlbuki şimdilerde topraksız ve hatta tohumusuz bitkisel üretim yapılabilmektedir. Tarımsal üretimde topraktan çok su ve güneş enerjisi öne çıkmakta, üretim yatay değil dikey olarak büyüebilmektedir. Aile işletmeciliği hala önemini korumasına rağmen, ticari işletmeler ve çok profesyonel işletmecilik anlayışları özellikle kitlesel üretim anlamında artmaktadır. Diğer taraftan sürdürülebilir tarım ve kırsal kalkınma anlayışı, çiftlikten çatala gıda güvenliği, iyi tarım uygulamaları, ekolojik ve organik tarım yaklaşımları ve biyoenerji için üretime yönelim gündemde daha çok yer almaktadır.

Yeni Zelanda’da kivi, avokado ve mısır üreten iki kişilik büyük bir aile işletmesi, sadece işletmecilik kararları olarak profesyonel firmalara işlerini yaptırmaktadır. Suudi Arabistan’da büyük bir holding, 85 bin sağmal ineğe sahip sütçülük işletmesinde dünyanın her yerinden en iyi uzmanları çalıştırarak günde 4 sağımla çölün ortasında günlük ortalama 41 litre süt üretebilmektedir. Japonya’da bir çiftçi, toprak kıtlığı dolayısıyla su üzerinde vejetatif üreme ile tohumusuz bitkisel üretim yapabilmektedir. Amerika’da soya fasulyesi üreten bir çiftçi, telefonla veya internet üzerinden ileriye dönük piyasalarda henüz üretilmemiş ürününü satabilmektedir. Finlandiya’da bir süt üreticisi, memelerine dolan sütün verdiği rahatsızlığı hisseden ineklerin kendiliğinden sağım makinesine girip sağıldığı otomatik sistemi kuracak kadar hayvanların refahını düşünebilmektedir. Tarım anlayışını değiştiren bu örnekleri artırabiliriz.

Dünyadaki bu ve benzeri anlayış değişimlerine ilave olarak, Türkiye’nin yedi iklimi barındıran çeşitlilikte, önemli gen kaynaklarını ve kadim tarım kültürünü bünyesinde bulunduran potansiyelde, artan nüfus ve gelirden dolayı yüksek iç talebin sağladığı canlılıkta ve büyük tüketim potansiyeline sahip ülkelere yakınlıkta bir tarım sektörüne sahip olduğunu da hesaba katarak Türkiye tarımına yeni bir anlayışla bakmak lazım gelir. Ayrıca, toplumun istisnasız her kesiminin yaşamsal ihtiyacını karşılayan gıda maddelerini temin eden tarım sektörüne yönelik daha ileri düzeyde bir farkındalık oluşturmak gerekir.

Hububatın depolanarak kıt zamanlarda halka dağıtıldığını ifade eden Yusuf suresindeki ayetler ve devletlerin varlığının sahip olunan gıda stokunun büyüklüğüne bağlı olduğunu anlatan Konfüçyüs’ün sözleri, halkın beslenmesinin garanti altına alınmasının önemine geçmişte işaret etmiştir. Günümüzde ise fakir ülkelerdeki açlık bir taraftan, dünyanın en zengin ülkelerinden Katar’da ambargo nedeniyle yaşanan gıda krizi diğer taraftan tarımın yani gıda üretiminin önemini bir daha gündeme taşımaktadır.

Özellikle iftara doğru, yiyeceklerle olan sınavımız vesilesiyle tarıma olan farkındalığımızın artmasını diler, Ramazan Bayramınızı şimdiden tebrik ederim...

Kalkınma için tarımsal bilgi, bilim ve teknoloji

Yararlı bilgi öğrenmek, üretmek ve kullanmak sırasıyla eğitimde, bilimde ve uygulamada esastır. İlaveten "Yararlı bilgi öğrenen kazanır, öğreten itibar görür ve üreten el üstünde tutulur" çıkarımını da yapabiliriz herhalde. Bu esas ve çıkarımdan hareketle, "tarımsal bilgi, bilim ve teknolojinin" kalkınma için doğru bir şekilde yönlendirilmesi, yani yararlılığının artırılması çok önemli bir gerekliliktir diyebiliriz. Bu anlamda, Türkiye'nin gelecek 50 yılı, yani 2023, 2053 ve 2071 vizyonları için tarım sektörüne yönelik aşağıdaki öngörüler yapılabilir.

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi, Türkiye'nin de yer aldığı Batı Asya coğrafyasında yenilenebilir su kaynaklarında ciddi bir kıtlık söz konusudur ve bu kıtlık giderek artmaktadır. Su kaynaklarının kıtlığı yanında su kirliliği ve tarımsal arazilerin erozyon, bitki besin maddelerinde azalma, tuzlanma ve şehirleşme nedeniyle bozulmasının yaygınlaşması, tarımsal bilgi, bilim ve teknolojinin bu yönde yönlendirilmesini ve kullanılmasını gerekli kılmaktadır.

Kırsal alanda bir taraftan örgün ve yaygın eğitimle kişisel gelişimin, diğer taraftan iş ve yaşam şartlarındaki iyileşmenin gerçekleştirilmesi, tarımsal faaliyette en önemli rolü üstlenen hem fikri, hem de fiziki insan gücünün etkin kullanımını sağlayacağı açıktır. Dolayısıyla tarımsal bilgi, bilim ve teknolojinin tarımla uğraşanların kişisel gelişimine ve iş ve yaşam çevresinin iyileştirilmesine katkı sağlayacak alanlarda yoğunlaşmasını gerektirmektedir.

Sınırlı toprak ve su kaynaklarının söz konusu olduğu dünyamızda, bu kaynakları daha tasarruflu kullanan yeni üretim yöntemlerinin geliştirilmesi, çoğu üretim alanında var olan düşük tarımsal verimliliğin artırılması ve üretilenin tarladan çatala taşındığı süreçte pazarlama etkinliğinin sağlanması, başarılması gereken önemli zorunluluklardır. Bu önemli hedeflere ulaşmak, ancak tarımsal bilgi, bilim ve teknolojinin doğru yönlendirilmesiyle mümkün olabilecektir.

Küçük ve parçalı arazilere sahip tarımsal işletmelerin çokluğu, örneğin bazı bölgelerde süt üretiminde soğuk zincirin yer almaması gibi üretim süreçlerinin tam olmadığı, yüksek katma değerli ürünlerin yeterince üretilmediği ve üretilenin iyi bir pazar entegrasyonu ile değerlendirilmediği üretim sistemlerinin iyileştirilmesi gerekir. Bu amaçla, tarımsal bilgi, bilim ve teknolojinin bu iyileştirilmelere katkı vermede öncelikli olarak kullanılmasının önemi artmaktadır.

Türkiye'deki tarımsal istihdamın toplam istihdamdaki oranı son 50 yılda çok düşmüş olmasına rağmen, gelişmiş ülkelere göre hala yüksektir. Diğer taraftan Kırsal kadının fiziki ve fikri işgücünün kullanımı artmış olmasına rağmen, hala istenen düzeyde değildir. Gelişmişliğe paralel olarak azalan tarımsal istihdamın toplam istihdamdaki payını sağlıklı bir şekilde azaltmak ve nüfusun yarısını oluşturan kadının hem fiziki ve hem de fikri işgücünün eğitimi de içeren doğal bir süreçle olabildiğince üretimde yer almasını sağlamak için tarımsal bilgi, bilim ve teknoloji öncelikli olarak kullanılmalıdır. Böylece, işgücü israf edilmeden etkin bir şekilde istihdam edilecek ve dolayısıyla ekonomik kalkınma ivme kazanacaktır.

Özellikle gelişmiş ülkelerde çok gündemde olan doğal kaynaklar ve çevrenin korunarak kullanılmasıyla ilgili problemler, Türkiye'nin de gündemine yavaş yavaş girmiş ve önümüzdeki yıllarda da artarak daha fazla yer alacaktır. Bu anlamda, tarımsal gelişimin çevresel maliyetinin, yani doğal kaynaklar, biyoçeşitlilik ve ekolojik dengenin tahribatının gelecekte en aza indirilmesi çabalarında, tarımsal bilgi, bilim ve teknolojinin ağırlıklı kullanılması gerekli olacaktır.

Tarımla ilgili kurum ve kuruluşların problemleri, kurumsal yapıları ve yarayışlı olmaları diğer önemli bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bakanlığın ve taşra teşkilatlarının işlevsel etkinliği, sivil toplum örgütleri, çiftçi birlikleri ve kooperatifler, meslek örgütleri ve hatta özel sektördeki kuruluşların karşılaştığı problemler ve etkin yapılanmaları yine tarımsal bilgi, bilim ve teknolojinin gündeminde olması gereken önemli konular olarak dikkate alınmalıdır.

Daha çok gıda güvencesi, yani yeterli gıda üretim miktarına ilişkin olarak yukarıda bahsi geçen konuların yanında gıda güvenliği de dünyada olduğu gibi Türkiye'de de gittikçe öne çıkmaktadır. Temelde kaliteli gıda üretimini hedef alan iyi, doğal, ekolojik ve nihayetinde organik tarım uygulamaları gibi alternatif tarım sistemlerinin de tarımsal bilgi, bilim ve teknolojinin gündeminde olması kaçınılmaz görülmektedir.

Aslında bu öngörüler, tarımsal eğitim, bilim ve teknoloji üretimi politikalarının önceliklerini ortaya koymaya çalışmaktadır. Genel hatlarıyla burada tarım için ifade edilen ve mutlaka her alandaki yetkili kurumlar tarafından da çalışılmakta olan öncelikler doğrultusunda bilgi, bilim ve teknolojiye hiç kismadan cömertçe gereği kadar kaynak ayırmak, Türkiye'nin önündeki 50 yılın hedeflerine ulaşması açısından elzemdir.

Faydalı bilgiyi öğrenmek, üretmek ve doğru kullanmak dileği ile hoşça kalınız...

Öğrencilerimizi mezun ederken

Mayıs ve Haziran aylarının özdeşleştiği önemli hareketliliklerden biri de mezuniyet törenleridir. Kepleri ve rengârenk cübbeleri ile üniversiteden ayrılacak olmanın verdiği telaşla ziyaret edilmedik bir yer kalmaması diye, kampüsün her köşesinde, fakülte binalarında, şehrin önemli mekânlarında ve mezuniyet törenlerinde resim çektirmek için bir yerden diğerine savrulur öğrencilerimiz.

Mezun olacak olmanın verdiği heyecanı yaşarken, bir taraftan da dört yıl boyunca alıştıkları ortamdan, arkadaşlarından ayrılmanın ve fakülte yıllarının bitmesinin verdiği hüznü yaşarlar. Yıllar önce mezun olan Adanalı bir kız öğrencim, öğrenciliği sırasında hep Erzurum'un kışından ve soğuşundan şikâyet eder ve okulun bir an önce bitmesini arzu ederdi. Fakat ayrılığın belirgin bir şekilde hissedildiği sekizinci döneme girdiğinde bu öğrencim, ağlayarak "hocam okulun bitiyor olması ve Erzurum'dan ayrılmak çok zor geliyor" diye üzüldüğünü ifade etmişti.

Dersleri, mezuniyet tezi, mezuniyet kataloğu, mezuniyet gezileri ve mezuniyet törenleri için yaptıkları hummalı çalışmalar tatlı bir yoğunluk yükler öğrencilerimize. Hayatın sadece ders çalışmak olmadığını, aynı anda birkaç işi ve sorumluluğu yüklenme gerekliliğinin ve kendi ayakları üzerinde durma zorunluluğunun ilk uygulamaları yapılır sanki bu dönemde. Yaşamın yeni bir devresine hoş geldiniz mesajı verir gibi.

Üniversiteyi kazanmaları için çocuklarını en iyi okullarda okutma çabası içindedir anneler, babalar. Çocuklarının üniversiteyi kazanmasıyla başka bir şehre gitme ve yuvadan ayrılma heyecanını, hüznünü ve aynı zamanda sevincini yaşar öğrencilerimizin aileleri. Fakülte yıllarında özellikle annelerin her gün çok sayıda telefon görüşmesiyle takibi ve uzaktan gözetimi başlar hasretle. Derslerinde başarılı olmaları için her türlü maddi ve manevi destekle yavrularının arkasındadır aileler. Ve sonunda mürüvvetlerini görmek için uzak yerlerden meşakkatle, heyecanla ve gururla gelir ve katılırlar çocuklarının mezuniyet sevincine.

Fakülteye ilk adım attıklarında bölüm hocaları olarak yeni bir başlangıç gibi karşılarız öğrencilerimizi. Dördüncü sınıfın ikinci dönemine geldiklerinde öğrencilerimize farklı bir gözle bakarız. Yuvadan uçmaya hazır bir kuş, meslektaş, mezun ve misafir gibi görürüz öğrencilerimizi. Çeşitli vesilelerle daha çok birlikte olmaya çalışır ve fırsat buldukça kariyerlerine ilişkin sohbetler yaparız derslerde ve diğer ortamlarda. Hayata uçabilmeleri için bir noksanlıkları var mı diye bakar tamamlamaya çalışırız eksiği gediği. Her yıl tekrarlanan bir telaştır bu bizim için aslında.

Genelde "mezun" kelimesi bir okulu bitirerek diploma almış kimse anlamında kullanılmaktadır. Ancak kelimenin bir iş için yetki/ruhsat verilmiş, izin almış ve yetkili gibi anlamları da vardır. Bu anlamlardan hareket edersek, diploma verdiğimiz öğrencilerimizin alanlarıyla ilgili konulara vakıf, eleştirel düşünebilen, kendine güvenen ve geleceğe umut ile bakan mezunlar olmaları gerekir. Alanındaki bilgileri yani "terminolojiyi" bilen, mesleğinde karşılaşacağı problemlerin çözümünde sahip olduğu bilgilerden yararlanabileceği becerilere sahip yani "metodolojiyi" kullanabilen ve iletişim kurma, grup halinde çalışabilme, kendi kendini eğitebilme, bir gruba liderlik edebilme ve etik kurallara uyabilme gibi "yetkinliklere" sahip mezunlar vermiş isek ne mutlu bizlere.

Öğrencilerimiz mezun olduktan sonra iş hayatında her yönüyle tam donanımlı ve çalışmaya hazırdırlar anlamı kesinlikle çıkarılmamalıdır bu söylenenlerden. Dolayısıyla öğrencilerimizin de her şeyi bilemiyoruz, yeterince donanımlı değiliz ve iş hayatında bizi ne gibi sürprizler bekliyor diye endişe etmelerine gerek yok. Bir mezunun alanıyla ilgili her şeyi bilmesi mümkün değildir. Problem odaklı öğrenme mezuniyetten sonra başlar. Günümüzde bilgiye ve bilgi içeren materyallere ulaşmak çok kolay olduğundan mezunlarımız; fakülte yıllarında sağlam bir terminoloji ve metodoloji temeli aldıktan sonra kazandığı yetkinliklerle ve hayat boyu öğrenme anlayışıyla kendi kendini eğiterek mesleklerinde ve çalıştıkları ortamlarda kesinlikle başarılı olacaklardır. Yeter ki iş hayatında sorumluluk alsınlar, disiplinli olsunlar, kaliteyi öne çıkarsınlar, azmetsinler ve planlı çalışsınlar.

Mezunlarımıza başarılı ve mutlu bir gelecek dileklerimizle hoşça kalın...